

บทที่ 2

ทบทวนวรรณกรรม

ในงานวิจัยเรื่องสถานภาพทางการศึกษาสื่อมวลชนไทยโดยนักวิจัยชาวต่างประเทศ ในบทนี้ ผู้วิจัยได้กำหนดกรอบแนวคิดที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาในสองลักษณะ คือ แนวคิดในการวิเคราะห์ และ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง โดยแนวคิดในการวิเคราะห์จะแบ่งเป็นแนวคิดเรื่ององค์ประกอบของการสื่อสาร และพัฒนาการของทฤษฎีสื่อสารมวลชน เพื่อใช้ในการวิเคราะห์จัดประเภทข้อมูลงานวิจัยที่นำมาศึกษา ส่วนงานวิจัยที่เกี่ยวข้องจะเป็นการสำรวจสถานภาพของไทยศึกษาในด้านต่างๆ รวมทั้งสื่อสารมวลชน ดังมีรายละเอียดตามลำดับดังนี้

2.1 แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

2.1.1 แนวคิดเรื่ององค์ประกอบของการสื่อสาร

เนื่องจากข้อมูลที่นำมาศึกษาจากต่างๆบุคคลมักจะมี ความแตกต่างทั้งในแง่ประเด็นและบริบทที่ทำการศึกษา ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่ามีนัยสำคัญของบริบททางสังคมในช่วงเวลานั้นเข้ามาเกี่ยวข้องและมีอิทธิพลต่อการดำเนินการศึกษาของนักวิจัย ดังนั้นในการวิเคราะห์ข้อมูลที่ศึกษาในงานนี้ จึงจะใช้แนวคิดที่กล่าวถึงการสื่อสารที่เกิดขึ้นในบริบทของสังคม ซึ่งได้แก่แนวคิดดังต่อไปนี้ คือ

2.1.1.1 แนวคิดเรื่องกระบวนการสื่อสารของ Harold D. Lasswell

Lasswell (1948, อ้างถึงใน McQuail and Windahl, 1981) กล่าวถึงการศึกษากระบวนการสื่อสารว่า จำเป็นต้องพิจารณาถึงประเด็นที่สำคัญต่อไปนี้ คือ ผู้ส่งสาร (who / communicator) สาร (says what / message) สื่อ (in which channel / medium) ผู้รับสาร (to whom / receiver) และ ผลกระทบที่เกิดจากการสื่อสาร (with what effect / effect) ซึ่งองค์ประกอบเหล่านี้เป็นที่รู้จักในชื่อของ "Lasswell Formula" โดย Lasswell ได้นำมาใช้อธิบายเพื่อจำแนกลักษณะการวิจัยเกี่ยวกับการสื่อสารออกเป็นประเภทต่างๆ ตามประเด็นดังกล่าว รวมทั้งยังได้เสนอวิธีมองการวิเคราะห์ของงานวิจัยในแต่ละประเด็นนั้นว่า หากเป็นการวิจัยที่มุ่งศึกษาผู้ส่งสาร การศึกษาจะอยู่ในลักษณะ "Control studies" สำหรับงานที่ศึกษาสาร การวิจัยจะเป็นประเภท "Content analysis" ส่วนงานที่ศึกษาตัวสื่อ จะเป็นการวิจัยประเภท "Media analysis"

งานที่ศึกษาผู้รับสารจะเป็น "Audience analysis" และงานที่ศึกษามลกระทบจากการสื่อสารจัดอยู่ในลักษณะ "Effect analysis"

อย่างไรก็ตาม Braddock (1958, อ้างถึงใน McQuail and Windahl, 1981) ได้เสนอว่าควรมีการพิจารณาในแง่ของบริบทหรือสถานการณ์ในการส่งสาร (the circumstances under which a message is sent) และ วัตถุประสงค์ที่ผู้ส่งสารทำการส่งสารนั้นออกไป (for what purpose the communicator says something) ควบคู่ไปด้วย

จากแนวคิดเรื่ององค์ประกอบในการสื่อสารของ Lasswell จะเห็นได้จากการจัดให้พิจารณามลกระทบจากการสื่อสาร ว่า Lasswell มีความเห็นว่าการสื่อสารเป็นกระบวนการที่กระทำขึ้นเพื่อโน้มน้าวชักจูงผู้รับสาร (persuasive process) ซึ่งก็อาจมองได้ว่าเป็นเนื่องจาก Lasswell เป็นนักรัฐศาสตร์ (political scientist) และสนใจศึกษาการสื่อสารในบริบททางการเมือง (political communication) รวมทั้งการโฆษณาชวนเชื่อ (propaganda) ซึ่งเป็นปรากฏการณ์ที่พบมากในช่วงเวลาที่ทำการศึกษานั้น ทำให้ Lasswell ได้วิเคราะห์องค์ประกอบในการสื่อสารตามบริบทในการศึกษาดังกล่าว McQuail and Windahl (1981) ได้แสดงความเห็นถึงการแบ่งองค์ประกอบในการสื่อสารของ Lasswell ว่ายังขาดการพิจารณาในแง่ของการสนองตอบของผู้รับสาร (feedback) และในแง่ของการนำวิเคราะห์ประเภทของการวิจัยด้านการสื่อสาร Braddock (1948, อ้างถึงใน McQuail and Windahl 1981) ก็เสนอความเห็นที่ว่าอาจยังไม่ครอบคลุมงานวิจัยเกี่ยวกับปรากฏการณ์ต่างๆ ทางการศึกษาได้ทั้งหมด เนื่องจากส่วนใหญ่ในความเป็นจริง องค์ประกอบทั้งห้าดังกล่าวมีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องซึ่งกันและกัน และอาจไม่สามารถแยกออกจากกันได้ชัดเจน อย่างไรก็ตาม แนวคิดนี้ของ Lasswell ก็เป็นที่ยอมรับกันจนถึงปัจจุบันว่าเหมาะสมในการใช้ศึกษาเพื่อความเข้าใจเบื้องต้นในเรื่องกระบวนการสื่อสาร

2.1.1.2 แนวคิดที่มองการสื่อสารในเชิงสังคมของ Riley and Riley

แนวคิดที่มองการสื่อสารในเชิงสังคม (Sociological View of Mass Communication) ของ Riley and Riley เป็นการเสนอความคิดว่าการสื่อสารเป็นส่วนหนึ่งของโครงสร้างสังคมในระดับต่างๆ โดย Riley เน้นว่ากลุ่มในระดับปฐมภูมิ (Primary group) จะมีอิทธิพลมากที่สุดต่อพฤติกรรมในการสื่อสาร กล่าวคือ จะมีผลต่อการกำหนดตัวสารที่จะส่งออกไปในกรณีของผู้ส่งสาร และในฐานะที่เป็นผู้รับสารก็จะมีผลถึงการเลือกรับสาร อย่างไรก็ตามกลุ่มปฐมภูมิเองก็ได้รับอิทธิพลจากโครงสร้างสังคมที่รอบกลุ่มปฐมภูมินั้นอยู่อีกชั้นหนึ่งด้วย ดังนั้นการสื่อสารของบุคคลจึงได้รับอิทธิพลที่เนาะจากทั้งความคิดเห็นของสมาชิกในกลุ่มปฐมภูมิด้วยตนเอง และจากแนวคิดที่เป็นบรรทัดฐานของโครงสร้างระดับรวมด้วย ดังนั้นตามความเห็นของ Riley

ลักษณะของสื่อแต่ละประเภทที่อาจใช้เพื่อหน้าที่ในการสื่อสารที่ต่างกัน เช่น สื่อโฆษณาและสื่อมวลชนมักจะถูกนำมาใช้เพื่อให้ความรู้ต่อเนื้อหาสารและเพื่อเตือนภัยแก่ประชาชน เป็นต้น

แบบจำลองดังกล่าวแสดงให้เห็นถึงความแตกต่างในบุคลิกภาพและลักษณะเฉพาะทางสังคมของผู้รับสาร ซึ่งเป็นตัวแปรที่มีผลต่อการรับรู้สาร โดยเน้นให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างการสื่อสาร (communication) และการพัฒนาประเทศ (development) อย่างไรก็ตาม การตัดสินใจยอมรับสารจนถึงขั้นเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมจากการโน้มน้าวของสารนั้น บางครั้งก็เกิดขึ้นได้โดยที่ผู้รับสารยังมีได้รับรู้เนื้อหาของสารมากเท่าที่ควร แต่เนื่องมาจากการยอมรับในตัวผู้ส่งสาร (prestige) หรือความคุ้นเคยสนิทสนมส่วนตัวที่มีต่อกัน

2.1.1.4 แบบจำลององค์ประกอบในกระบวนการสื่อสารของ David K. Berlo

แบบจำลององค์ประกอบในกระบวนการสื่อสารของ David K. Berlo ได้แก่ SMCR Model Berlo กล่าวถึงความสำคัญของการสื่อสารว่า ชีวิตมนุษย์มีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับการสื่อสารในรูปแบบต่างๆ อยู่ตลอดเวลา ซึ่งอาจอยู่ในรูปของภาษาเขียน ภาษาพูด ภาษาท่าทาง การใช้รูปภาพหรือเสียง การใช้สัญลักษณ์ต่างๆ (visual symbols) หรือวัตถุต่างๆ ที่เป็นผลผลิตทางวัฒนธรรมของสังคม (communication through material culture and the arts) (Berlo, 1960: 2-3) ยิ่งมนุษย์ตระหนักถึงความสำคัญของการสื่อสารมากเพียงใด มนุษย์ก็ยิ่งสนใจพัฒนารูปแบบการสื่อสารของตนให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น ด้วยการนำเทคโนโลยีใหม่ๆ เข้ามาใช้ ทำให้ขั้นตอนต่างๆ ในการสื่อสารมีความซับซ้อนยิ่งขึ้น และทักษะด้านต่างๆ ในการสื่อสารผ่านเทคโนโลยีจึงกลายเป็นสิ่งจำเป็น ในสังคมปัจจุบัน การสื่อสารได้ถูกนำมาใช้พัฒนาการบริหารจัดการองค์กรต่างๆ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อสร้างความเข้าใจ ชักจูง หรือโน้มน้าวบุคคลในองค์กร Berlo มีความเห็นว่าการพิจารณาวัตถุประสงค์ของการสื่อสารนั้น ควรคำนึงถึงทั้งพฤติกรรมในการสื่อสาร (communication behavior) ระหว่างผู้ส่งสาร (sender) ในฐานะผู้ผลิตสาร และผู้รับสาร (receiver) ในฐานะผู้รับสารที่ถูกส่งมาจากผู้ส่งสาร ประกอบกับการพิจารณาตัวสารที่ส่งมา (message) ด้วย และในกระบวนการสื่อสารนั้น อุปสรรคหรือผลลัพธ์อันไม่พึงประสงค์ย่อมเกิดขึ้นได้ เนื่องมาจากความแตกต่างและการเข้าใจวัตถุประสงค์ของการสื่อสารนั้นผิดพลาดนั่นเอง

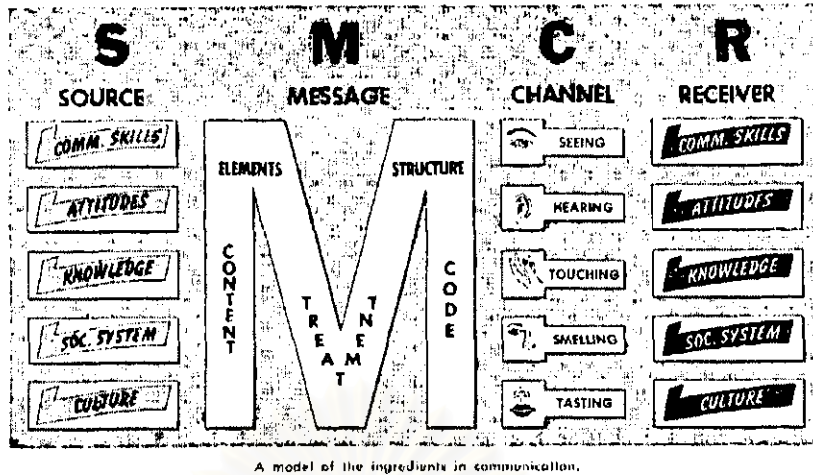
สิ่งที่ Berlo กล่าวถึงข้างต้นนี้ นับเป็นปัจจัยสำคัญที่มีผลต่อความสำเร็จ หรือความล้มเหลวของการสื่อสาร ซึ่งผู้ที่มีหน้าที่อันเกี่ยวข้องกับการสื่อสาร รวมไปถึงนักวิชาการด้านสื่อสารมวลชนย่อมตระหนักดี ดังจะเห็นได้จากการมีงานวิจัยเกี่ยวกับกระบวนการสื่อสารเป็นจำนวนไม่น้อย เป็นเครื่องยืนยัน โดยองค์ประกอบในกระบวนการสื่อสารเป็นประเด็นที่ถูกนำมาศึกษาอย่างต่อเนื่องในลักษณะต่างๆ อย่างไรก็ตาม Berlo มีความเห็นว่า แม้ว่าสถานการณ์ในการ

สื่อสารแต่ละครั้งจะแตกต่างกัน แต่จะต้องมีองค์ประกอบพื้นฐานบางประการที่เหมือนกัน และองค์ประกอบพื้นฐานเหล่านี้ ก็คือสิ่งที่ Berlo กล่าวว่าเป็นส่วนสำคัญในการอธิบายถึงกระบวนการสื่อสาร (Communication Process) ในทุกๆ สถานการณ์

Berlo ได้สร้างแบบจำลองการสื่อสาร (Model of Communication) ขึ้นจากแนวคิดเรื่ององค์ประกอบของการสื่อสารดังกล่าวข้างต้นในเรื่องกระบวนการสื่อสาร แนวคิดนี้เป็นแนวคิดที่ Aristotle ได้เคยกล่าวไว้เกี่ยวกับองค์ประกอบของกระบวนการสื่อสาร (Rhetorica, ใน The Work of Aristotle, W.D. Ross ed., อ้างถึงใน Berlo 1960) ว่าประกอบด้วย ผู้พูด (speaker) คำพูด (speech) และ ผู้ฟัง (audience) ซึ่งแบบจำลองกระบวนการสื่อสารในปัจจุบัน แม้ว่าจะมีความซับซ้อนมากขึ้น แต่ส่วนใหญ่ก็จะมีลักษณะคล้ายคลึงกับแนวคิดดังกล่าว ซึ่งได้แก่ แบบจำลองของ Shannon และ Weaver ซึ่งอธิบายถึงการสื่อสารแบบอิเล็กทรอนิกส์ (Electronic Communication) แบบจำลองของ Schramm แบบจำลองของ Westley และ MacLean แบบจำลองของ Fearing และ แบบจำลองของ Johnson ฯลฯ. (Berlo 1960: 29)

Berlo อธิบายว่ากระบวนการสื่อสารจะเกิดขึ้นได้ต้องมีองค์ประกอบทั้งหมด 6 ส่วน คือ ผู้ส่งสาร (communication source) ผู้เข้ารหัสหรือกลไกการเข้ารหัส (encoder) สาร (message) ช่องทางการสื่อสาร (channel) ผู้ถอดรหัสหรือกลไกการถอดรหัส (decoder) และ ผู้รับสาร (communication receiver) อย่างไรก็ตาม หากเป็นการสื่อสารระหว่างบุคคล ก็อาจวิเคราะห์หรือรวมผู้ส่งสารและผู้เข้ารหัสเข้าไว้ด้วยกัน ส่วนผู้รับสารก็อาจรวมเข้ากับผู้ถอดรหัสในฐานะคนคนเดียวกัน ซึ่งต่อมากการแยกองค์ประกอบออกเป็นสี่ส่วนหลักนี้ได้กลายเป็นรูปแบบที่เป็นที่รู้จักในฐานะแบบจำลองการสื่อสารของ Berlo ในชื่อ SMCR Model

Berlo ได้อธิบายองค์ประกอบทั้งสี่ในกระบวนการสื่อสารแบบ SMCR Model ไว้ว่า ในกระบวนการสื่อสารครั้งหนึ่งๆ เมื่อบุคคลหรือผู้ส่งสาร (sender) มีความต้องการจะสื่อสาร ก็จะทำการเข้ารหัส (encode) สารตามวัตถุประสงค์ ด้วยกลไกในการผลิตสาร และจะส่งสาร (message) นั้นผ่านทางสื่อ (channel) ไปยังผู้รับสาร(receiver) ซึ่งผู้รับสารก็ต้องใช้กลไกที่สอดคล้องกันเพื่อถอดรหัส (decode) สารที่รับมาด้วย ดังแผนภูมิแบบจำลองกระบวนการสื่อสารต่อไปนี้

ภาพที่ 1 : แบบจำลององค์ประกอบของการสื่อสาร ใน Berlo (1960: 72)

จากแบบจำลองกระบวนการการสื่อสารดังกล่าว สามารถอธิบายถึงความสำคัญขององค์ประกอบแต่ละส่วนได้ดังนี้ คือ

2.1.1.4.1 ผู้ส่งสาร (sender) ได้แก่ บุคคลหรือกลุ่มบุคคลที่ต้องการสื่อสารเพื่อวัตถุประสงค์หนึ่งๆ ไปยังผู้รับสาร ซึ่งในส่วนของกระบวนการในการส่งสารนี้จะรวมถึงการเข้ารหัสสารที่จะสื่อด้วย ในการศึกษาผู้ส่งสาร สิ่งที่จะต้องพิจารณาก็คือ ทักษะในการสื่อสาร (communication skills) ทศนคติ (attitudes) ระดับความรู้ของผู้ส่งสาร (knowledge level) และ ตำแหน่งหรือสถานภาพทางสังคมและวัฒนธรรม (position within a social-cultural system) ซึ่งเหล่านี้คือปัจจัยที่มีผลต่อความน่าเชื่อถือของสารที่ส่งไปยังผู้รับ และการรับสารที่ถูกต้องแม่นยำของผู้รับด้วย

2.1.1.4.2 สาร (message) ได้แก่ รูปแบบในการแสดงออกของความคิดเจตนา และวัตถุประสงค์ของผู้ส่งสาร โดยการแปลงเข้าเป็นรหัส และกลุ่มสัญลักษณ์ในระบบการสื่อสาร ในการศึกษาสาร สิ่งที่จะต้องพิจารณาก็คือ รหัสที่ใช้ส่งสาร (message code) เนื้อหาของสาร (message content) และ การเรียบเรียงสาร (message treatment)

2.1.1.4.3. ช่องทางการสื่อสาร หรือสื่อ (channel) คือ พาหนะที่นำสารไปยังผู้รับ ซึ่งจะเป็นปัจจัยที่สำคัญต่อประสิทธิภาพของการสื่อสาร ได้แก่ ตัวสื่อที่ใช้ในการสื่อสาร เช่น วิทยุ โทรศัพท์ หนังสือพิมพ์ ฯลฯ. ในประเด็นเรื่องสื่อนี้ สิ่งสำคัญที่ควรตระหนัก ก็คือสื่อแต่ละชนิดจะมีคุณสมบัติในการนำสารแต่ละประเภทต่างกัน ซึ่งจะมีผลต่อการรับรู้สารของผู้รับสารโดยผ่านทางประสาทสัมผัสแต่ละลักษณะแตกต่างกันไปด้วย ทำให้การเลือกใช้สื่อแต่ละประเภทกับสารแบบหนึ่งๆ เป็นสิ่งที่ต้องพิจารณาอย่างมาก ในการเลือกใช้สื่อนี้ ประเด็นที่จะต้องคำนึงถึงนอก

จากตัวสารแล้ว ยังจะรวมถึงความรู้ ความสามารถในการส่งสารผ่านสื่อของผู้ส่งสาร และความสามารถในการรับสารผ่านสื่อของผู้รับสารในส่วนของเกี่ยวกับการรับรู้ทางประสาทสัมผัสด้วย

2.1.1.4.4. ผู้รับสาร (receiver) คือ บุคคลหรือกลุ่มบุคคลที่เป็นเป้าหมายของการสื่อสารเพื่อวัตถุประสงค์หนึ่งๆ ของผู้ส่งสาร โดยทั่วไปแล้ว ผู้รับสารและผู้ส่งสารจะต้องเป็นผู้ที่มีระบบการเข้ารหัสสื่อสารในแบบเดียวกัน มิฉะนั้นการสื่อสารก็จะไม่ประสบความสำเร็จ ในส่วนของกระบวนการในการรับสารนี้จะรวมถึงการถอดรหัสสารที่จะรับมาด้วย ในการศึกษาผู้รับสาร สิ่งที่จะต้องพิจารณาก็คือปัจจัยลักษณะเดียวกันกับในผู้ส่งสาร ได้แก่ ทักษะในการสื่อสาร (communication skills) ทศนคติ (attitudes) ระดับความรู้ของผู้รับสาร (knowledge level) และ ตำแหน่งหรือสถานภาพทางสังคมและวัฒนธรรม (position within a social-cultural system) ซึ่งจะมีผลโดยตรงต่อประสิทธิภาพการรับสารที่ส่งมา

แม้ว่าแนวคิดของ Berlo จะมีได้เน้นถึงบริบททางสังคมที่มีอิทธิพลเกี่ยวข้องต่อการสื่อสาร แต่ก็ชี้ให้เห็นถึงปัจจัยในอีกลักษณะหนึ่ง คือลักษณะเฉพาะขององค์ประกอบแต่ละส่วน หรืออาจกล่าวได้ว่าเป็นปัจจัยภายในของกระบวนการสื่อสารเอง ซึ่งก็นับว่าเป็นสิ่งสำคัญอีกประการหนึ่ง นอกเหนือไปจากบริบททางสังคม ซึ่งเป็นปัจจัยภายนอก ที่ Lasswell, Riley and Riley และ Rogers กล่าวถึง และจากปัจจัยต่างๆ ที่มีความสำคัญเหล่านี้ ก็อาจนำมาใช้พิจารณาประกอบในแต่ละส่วนที่เกี่ยวข้องของแต่ละงาน เพื่อการวิเคราะห์จัดระเบียบของกลุ่มข้อมูลที่นำมาศึกษาให้ชัดเจนได้ยิ่งขึ้น

จากแนวคิดทั้งหมดที่กล่าวมาแล้วข้างต้น จะเห็นได้ว่า Lasswell, Riley and Riley และ Rogers จะพิจารณาสื่อมวลชนในบริบททางสังคม ซึ่งจะมีลักษณะสำคัญที่สังเกตเห็นได้ประการหนึ่งก็คือ การเน้นถึงผลกระทบของสื่อที่เกิดขึ้นในกระบวนการสื่อสารต่อผู้รับสาร ซึ่งแสดงให้เห็นถึงอิทธิพลของสื่อมวลชนที่มีต่อสังคม โดยระดับของอิทธิพลนั้นอาจมากน้อยต่างกันตามลักษณะเฉพาะของผู้รับสารและบริบททางสังคมของกระบวนการสื่อสารนั้น และเนื่องจากการศึกษาคั้งนี้เป็นการสำรวจงานวิจัยในเรื่องสื่อมวลชนไทย ดังนั้น การวิเคราะห์องค์ประกอบในการศึกษาของงานวิจัยชาวต่างประเทศจึงจะใช้แนวคิดที่อธิบายถึงกระบวนการที่เกี่ยวข้องกับสื่อ คือแนวคิดองค์ประกอบสื่อสารของ Lasswell เพื่อวิเคราะห์ลักษณะทางการสื่อสารที่เกี่ยวข้องในงานวิจัยแต่ละชิ้น โดยในงานที่ศึกษาผลกระทบจากการส่งสารจะพิจารณาระดับการเกิดผลกระทบตามแนวคิดของ Rogers เพื่อให้การอธิบายสมบูรณ์ยิ่งขึ้น และสำหรับงานที่เน้นการศึกษาปัจจัยภายในองค์ประกอบแต่ละส่วนที่มีอิทธิพลต่อการสื่อสาร ก็จะพิจารณาจากแนวคิดของ Berlo ซึ่งกล่าวอธิบายไว้ข้างต้นประกอบในส่วนนี้

2.1.2. พัฒนาการของทฤษฎีสื่อสารมวลชน

แนวการศึกษาสื่อมวลชนในที่นี้เป็นการเสนอความเป็นมาของทฤษฎีสื่อสารมวลชนที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาดังแต่ระยะแรก คือช่วงประมาณทศวรรษที่ 20 จนถึงทฤษฎีที่ปรากฏในช่วงทศวรรษที่ 80-90 ซึ่งจะครอบคลุมการวิจัยในช่วงหลังทศวรรษที่ 80 จนถึงปัจจุบัน ตามที่ปรากฏใน Baran and Davis (1995) McQuail (1987) และ กาญจนา แก้วเทพ (2541) การแบ่งประเภทของทฤษฎีในที่นี้จัดออกเป็นสี่กลุ่มใหญ่โดยพิจารณาจากลักษณะประเด็นที่เน้นของแต่ละทฤษฎี ได้แก่ กลุ่มทฤษฎีในยุคสังคมนิยม (Mass Society Theories) กลุ่มทฤษฎีในกระบวนทัศน์แบบผลกระทบอันจำกัดของสื่อ (Limited Effects Paradigm) กลุ่มทฤษฎีในกระบวนทัศน์แบบผลกระทบระดับปานกลางของสื่อ (Moderate Effects Paradigm) และทฤษฎีเศรษฐศาสตร์การเมือง (Political Economy)

2.1.2.1 ยุคทฤษฎีสังคมนิยม (Mass Society Theories)

ในยุคแรกนี้เป็นยุคที่มองบทบาทของสื่อมวลชนในลักษณะที่มีอิทธิพลอย่างมากต่อมวลชน ซึ่งเริ่มตั้งแต่ช่วงปลายของศตวรรษที่ 19 ที่เริ่มมีการนำเทคโนโลยีใหม่ๆ ทางด้านสื่อออกมาและเริ่มเป็นที่แพร่หลายสู่มวลชน ข้อถกเถียงที่สำคัญของทฤษฎีสังคมนิยมมองว่าสื่อทำให้ระเบียบทางสังคมแต่เดิมสูญเสียไป จำเป็นต้องมีการศึกษาว่าจะทำให้ระเบียบสังคมแบบเดิมกลับมาได้อย่างไร หรือจะทำให้มีการจัดระบบระเบียบสังคมแบบใหม่ได้อย่างไร แนวคิดทฤษฎีสังคมนิยมเป็นที่ยอมรับอย่างมากในช่วงทศวรรษที่ 30 ไปจนกระทั่งถึงทศวรรษที่ 40 โดยมองว่าสื่อมีบทบาทอย่างยิ่งในการโฆษณาชวนเชื่อ (propaganda)

ทฤษฎีที่สำคัญในยุคนี้ได้แก่ ทฤษฎีกระสุนปืนใหญ่ (Magic Bullet) และทฤษฎีบรรทัดฐานของสื่อมวลชน (Normative Theory) ทฤษฎีกระสุนปืนใหญ่พัฒนามาจากแนวคิดในเรื่องของการโฆษณาชวนเชื่อ (propaganda) ซึ่งเกิดขึ้นในช่วงทศวรรษแรกของศตวรรษที่ 20 ซึ่งเป็นช่วงเวลาของสงครามโลกครั้งที่ 1 ที่ผู้นำประเทศจำเป็นต้องสื่อมวลชนเพื่อการโฆษณาชวนเชื่อให้คนในประเทศเห็นด้วยและสนับสนุนการทำสงคราม ทฤษฎีนี้เชื่อว่าสื่อมวลชนมีศักยภาพที่จะเผยแพร่ข่าวสารใดใดสู่ผู้รับสารและจะทำให้เกิดผลอย่างฉับพลันตามที่ตั้งใจ

ส่วนทฤษฎีบรรทัดฐานของสื่อมวลชน เป็นทฤษฎีที่กล่าวถึงภาพของสื่อมวลชนในอุดมคติว่าควรจะเป็นอย่างไร ทำหน้าที่อะไรและอย่างไรบ้าง

2.1.2.2 กลุ่มทฤษฎีในยุคกระบวนทัศน์แบบผลกระทบอันจำกัดของสื่อ

(Limited Effects Paradigm)

แนวคิดแบบสังคมมวลชนเริ่มถูกท้าทายในยุคนี้ในปี ค.ศ.1938 เมื่อ Orson Wells นักจัดรายการวิทยุได้ทำการกระจายเสียงเรื่องมนุษย์ดาวอังคารบุกโลกได้ส่งผลให้เกิดความตื่นตกใจสำหรับผู้ฟังที่ไม่รู้ว่าเป็นเพียงบทละครวิทยุ แต่เมื่อนักวิจัยของมหาวิทยาลัย Princeton ออกทำการสำรวจเก็บข้อมูลบุคคลที่เกี่ยวกับเหตุการณ์ในครั้งนั้น ผลที่พบกลับแสดงว่า เรื่องดังกล่าวมีผลกระทบต่อคนกลุ่มหนึ่งเท่านั้น ในขณะที่คนส่วนมากไม่ได้เชื่อสิ่งที่ได้ฟังทันที มีการตรวจสอบสิ่งที่ได้ยินว่าเป็นเรื่องจริงไหม จึงได้ข้อสรุปว่าเมื่อศึกษาในระดับปัจเจกแล้ว สื่อไม่ได้มีพลังอำนาจมากมายอย่างที่เคยเชื่อกัน สื่อมีผลกระทบอย่างจำกัด เพราะมีเพียงคนบางกลุ่มเท่านั้นที่ตื่นตระหนกไปกับข่าวสารที่ได้รับ

บุคคลที่สำคัญที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงกระบวนทัศน์ในการศึกษาสื่อมวลชนในช่วงทศวรรษที่ 40 และ 50 คือ Lazarsfeld และ Hovland ทั้งสองคนเป็นผู้ที่สนใจนำวิธีการศึกษาเชิงประจักษ์เข้ามาใช้ในการศึกษาสื่อ การกล่าวอ้างลอยๆว่าสื่อมวลชนมีบทบาทอย่างมากในการโฆษณาชวนเชื่อแต่เพียงอย่างเดียวนั้นไม่เพียงพอ จำเป็นต้องมีหลักฐานที่พิสูจน์ได้ เช่น การทำสำรวจ หรือการเก็บข้อมูลภาคสนาม งานวิจัยต่างๆของคนทั้งสองได้เปิดเผยให้เห็นถึงข้อจำกัดว่า สื่อมวลชนไม่ได้มีพลังอำนาจหรือบทบาทมากมายอย่างที่เคยเชื่อกัน ผลกระทบของสื่อไม่ได้มีความสำคัญมากเท่ากับผลกระทบจากปัจจัยด้านอื่นๆ เช่น สถานภาพทางสังคมหรือการศึกษา ตัวอย่างเช่น งานวิจัยในปี ค.ศ.1940 ของ Lazarsfeld ที่ศึกษาเรื่องของการออกเสียงเลือกตั้งและพบว่าสื่อไม่ได้มีอิทธิพลอย่างเต็มที่ในการโน้มน้าวให้มีการเปลี่ยนใจในการเลือกประธานาธิบดีของสหรัฐฯ ต่อมาในช่วงทศวรรษที่ 50 ผลจากการบุกเบิกงานวิจัยด้านสื่อของ Lazarsfeld และ Hovland ทำให้วิธีการศึกษาซึ่งเน้นการวิจัยเชิงประจักษ์ (empirical research) ได้รับการยอมรับและก่อให้เกิดกระบวนทัศน์แบบใหม่ในการศึกษาสื่อมวลชน

แนวคิดแบบผลกระทบอันจำกัดของสื่อเริ่มได้รับการยอมรับตั้งแต่ช่วงทศวรรษที่ 50 เมื่อถึงช่วงกลางของทศวรรษที่ 60 ข้อถกเถียงระหว่างทฤษฎีสังคมมวลชนกับทฤษฎีผลกระทบอันจำกัดก็ยุติลงด้วยผลงานวิจัยจำนวนมากที่สนับสนุนแนวคิดแบบหลัง งานวิจัยจำนวนมากที่ศึกษาสื่อยืนยันว่าสื่อมวลชนมีผลกระทบต่อคนบางกลุ่มในบางเงื่อนไข ทำให้กระบวนทัศน์แบบผลกระทบอันจำกัดกลายเป็นรากฐานของงานวิจัยทางด้านสื่อมวลชนโดยเฉพาะอย่างยิ่งในอเมริกาไปจนถึงทศวรรษที่ 70

ทฤษฎีสำคัญในกลุ่มนี้ได้แก่

2.1.2.2.1 ทฤษฎีผลกระทบอันจำกัดของสื่อ (Limited Effects Theory)

เป็นแนวคิดที่มองว่าสื่อจะมีผลกระทบต่อผู้รับสารได้ในระดับที่จำกัดหรือค่อนข้างน้อย เนื่องจากมีปัจจัยหรือตัวแปรบางประการมากำหนดระดับการเกิดผลกระทบ โดยผลกระทบนั้นอาจเกิดกับผู้รับสารทั้งที่เป็นปัจเจกบุคคล (individual) สถาบันในสังคม หรือกับสังคม

2.1.2.2.2 ทฤษฎีการเปลี่ยนทัศนคติ (Attitude Change Theories)

ทฤษฎีการเปลี่ยนทัศนคติ ก็เป็นอีกทฤษฎีที่ได้ผลสนับสนุนแนวคิดแบบผลกระทบอันจำกัด Hovland เป็นผู้บุกเบิกงานวิจัยเพื่อศึกษาว่าสื่อสามารถใช้เพื่อเปลี่ยนทัศนคติของคนได้หรือไม่ในระดับใด ซึ่งหากเป็นแนวคิดแบบสังคมมวลชนจะไม่มีพิจารณาถึงความแตกต่างระหว่างบุคคล ในปี 1949 Hovland ทดลองศึกษาผลของการใช้สื่อภาพยนตร์กับกลุ่มทหาร และพบว่าถึงแม้การใช้สื่อภาพยนตร์จะประสบความสำเร็จในการเพิ่มระดับความรู้ให้กับผู้ชม แต่ก็ไม่มีผลทำให้ผู้ชมเปลี่ยนแปลงทัศนคติในการทดลองครั้งนี้ ในงานวิจัยต่อๆมาก็พบว่าการใช้สื่อเพื่อเปลี่ยนทัศนคติจะมีผลแตกต่างกันในกลุ่มตัวอย่างที่แตกต่างกัน รวมทั้งรูปแบบและวิธีการนำเสนอของสื่อก็มีอิทธิพลต่อผลที่ได้ด้วย Hovland ได้ก่อตั้งโครงการวิจัยเรื่องการติดต่อสื่อสาร (Communication Research Program) ขึ้นที่มหาวิทยาลัย Yale งานของ Hovland ได้กลายเป็นต้นแบบของงานการศึกษาสื่อนับตั้งแต่ช่วงทศวรรษที่ 50 จนถึงปัจจุบันที่พยายามศึกษาผลและปัจจัยที่จะมีอิทธิพลต่อการใช้สื่อเพื่อให้ความรู้ และเปลี่ยนทัศนคติในกลุ่มผู้รับสารที่แตกต่างกัน คือเป็นงานที่เน้นศึกษาเรื่องผลกระทบของสื่อ ซึ่งบางครั้ง งานวิจัยในแนวนี้ก็ถูกเรียกว่าเป็นการวิจัยปฏิบัติการ (administrative research) เนื่องจากเป็นงานวิจัยที่ศึกษาเพื่อนำผลที่ได้มาใช้กำหนดการใช้สื่อให้เหมาะสมกับกลุ่มคนต่างๆ

2.1.2.2.3 ทฤษฎีการนำข่าวสารและการกระจายข่าวสาร (Information Flow Theory and Diffusion Theory)

ทฤษฎีที่ใช้กระบวนการทัศนแบบผลกระทบอันจำกัดของสื่อที่สำคัญอีกทฤษฎีหนึ่ง ก็คือ ทฤษฎีการนำข่าวสาร (information flow) และการกระจายข่าวสาร (diffusion theory) ทฤษฎีการนำข่าวสารเป็นทฤษฎีที่ใช้ในช่วงทศวรรษที่ 50 เพื่อศึกษาการแพร่ของข่าวสารจากสื่อสู่ผู้รับสาร ซึ่งต่างจากการศึกษาด้าน persuasion ที่ผ่านมาซึ่งสนใจที่การใช้สื่อส่งผลให้เกิดผลในการจูงใจผู้รับสาร (affection effect) ทฤษฎีการนำข่าวสารจะสนใจที่ผลกระทบระดับการรับรู้ (cognition) ส่วนทฤษฎีการกระจายข่าวสาร (diffusion theory) ของ Everett Roger (1962) เป็นทฤษฎีที่มองว่าสื่อมีบทบาทเพียงแค่นี้ทำให้ผู้รับสารเกิดการตระหนัก (awareness) ในการมี

นวัตกรรมใหม่เท่านั้น แต่มีคนกลุ่มหนึ่งเท่านั้นที่ยอมรับนวัตกรรมใหม่เพราะอิทธิพลของสื่อ ในขณะที่การยอมรับนวัตกรรมใหม่ของคนอื่น ๆ นั้นเป็นอิทธิพลที่ได้จากคนกลุ่มแรกที่รับนวัตกรรม (opinion leader) ต่อมา USAID ได้ใช้วิธีการแบบนี้ในการนำเข้านวัตกรรมใหม่ในประเทศโลกที่สาม

2.1.2.2.4 ทฤษฎีการเรียนรู้ทางสังคม (Social Learning Theory)

ทฤษฎีการเรียนรู้ทางสังคมมีวัตถุประสงค์เพื่อการอธิบายอิทธิพลของสื่อโทรทัศน์ ซึ่งเป็นที่แพร่หลายอย่างมากในช่วงทศวรรษที่ 60 จากการที่โทรทัศน์นำเสนอภาพของความรุนแรงถึงแม้งานวิจัยที่ผ่านมาจะยืนยันว่าสื่อมีอิทธิพลอันจำกัดต่อผู้รับสาร คนจำนวนมากก็เกรงว่าสื่อโทรทัศน์จะก่อให้เกิดพฤติกรรมความรุนแรงกับผู้ชมโดยเฉพาะผู้ชมที่เป็นเด็ก ทำให้คำถามเรื่องอิทธิพลอันตรงพลังของสื่อกลับเข้ามาอีกครั้ง ในเรื่องนี้ มีความเห็นแยกเป็นสองฝ่าย ฝ่ายหนึ่ง (catharsis) เป็นกลุ่มที่มองว่าความรุนแรงบนโทรทัศน์จะช่วยปลดปล่อยความรุนแรงที่มีอยู่ในคนเราได้ ในขณะที่เดียวกัน ก็มีอีกกลุ่มหนึ่งที่มองว่าความรุนแรงบนโทรทัศน์จะไปกระตุ้นให้เกิดความก้าวร้าวในผู้ชมได้ มีงานวิจัยของฝ่ายแรก (catharsis) ที่ทดสอบดูความก้าวร้าวในเด็กสองกลุ่ม โดยที่เด็กกลุ่มแรกถูกคุมไม่ให้ดูรายการที่มีความรุนแรง กับกลุ่มที่สองที่ยอมให้ดูรายการที่มีความรุนแรงได้ ผลกลับเป็นว่ากลุ่มที่ไม่ได้ดูรายการที่มีความรุนแรงแสดงออกถึงความก้าวร้าวมากกว่า แต่ก็มีผู้แย้งว่า ผลของความก้าวร้าวที่เห็นนั้นอาจเกิดจากการถูกควบคุมรายการที่ดูทำให้เด็กอยู่ในสภาพที่หงุดหงิดเสียอารมณ์

ทฤษฎีที่ถูกนำมาใช้อธิบายเรื่องโทรทัศน์ได้ดี คือ ทฤษฎีการเรียนรู้ทางสังคม ซึ่งมองว่าการเรียนรู้เกิดจากการสังเกต ทำให้เกิดการเลียนแบบได้ในสองแบบ แบบแรกคือการเลียนแบบพฤติกรรม (imitation) จากการกระทำที่เห็น เช่น ในหลายกรณีที่ผู้ดูโทรทัศน์หรือภาพยนตร์แล้วไปก่ออาชญากรรมเลียนแบบสิ่งที่เห็น (แม้กรณีเหล่านี้เป็นตัวอย่างที่ชัดเจนของอิทธิพลของสื่อ แต่กรณีแบบนี้ก็เกิดขึ้นน้อยมาก จึงเป็นข้อสนับสนุนต่อแนวคิดที่ว่าสื่อมีอิทธิพลจำกัดเฉพาะกับคนที่มีแนวโน้มว่าจะมีพฤติกรรมดังกล่าวอยู่ก่อนแล้ว) แบบที่สองคือการเอาแบบอย่าง (identification) คือเป็นการเลียนแบบที่เน้นทางด้านจิตใจ ทำให้อยากเป็นอย่างคนหรือดาราที่เห็น การเรียนรู้แบบแรกเป็นสิ่งที่สังเกตเห็นได้ชัดและเป็นที่ยอมรับของคนทั่วไป แต่การเรียนรู้แบบหลังกลับจะมีผลต่อเนื่องในระยะยาวมากกว่า

ทฤษฎีเรื่องการเรียนรู้ของ Miller and Dollard (1941) เชื่อว่าคนเราสามารถเลียนแบบพฤติกรรมที่พบเห็นได้ แต่จำเป็นต้องมีสิ่งกระตุ้นให้เกิดการเรียนรู้ขึ้นก่อน และเมื่อมีองค์ประกอบที่พร้อมให้ได้กระทำตามแบบนั้นและได้ผลตอบแทนจากการกระทำ บุคคลก็จะจดจำพฤติกรรม

กรรมนั้นไว้ กล่าวคือ คนเราไม่ได้เรียนรู้จากการลองผิดลองถูกเสมอไป แต่จะสามารถเรียนรู้จากพฤติกรรมที่พบเห็นได้ อย่างไรก็ตาม แนวคิดนี้ยังไม่เพียงพอที่จะใช้อธิบายการเรียนรู้ผ่านสื่อ เพราะผู้ชมสามารถเรียนรู้ได้โดยไม่ต้องมีการลงมือกระทำจริงๆ Bandura (1971) มองว่าการเรียนรู้ผ่านทางสื่อเกิดขึ้นได้เพราะผู้ชมสามารถรับเอาภาพ (symbolic representation) ของพฤติกรรมที่เห็นและซึมซับเข้าไปเก็บไว้เป็นพฤติกรรมของตัวเองได้ โดยไม่จำเป็นต้องลงมือกระทำหรือได้รับผลตอบแทนจากการทดลองกระทำนั้นก่อน การเรียนรู้ผ่านสื่อเป็นไปได้ในสามลักษณะ คือ

การเรียนรู้จากการสังเกตเฉยๆ ผู้ชมสามารถรับเอาพฤติกรรมใหม่ๆ เข้าไปได้จากการเห็นตัวตนแบบของพฤติกรรมเหล่านั้น เช่น รู้ว่าจะยิงปืนอย่างไรโดยไม่เคยยิงปืนมาก่อนได้

การเรียนรู้จากการเห็นผลเสียของการกระทำต้องห้าม (inhibitory effects) เช่น เห็นการกระทำบางอย่างที่จะต้องได้รับการลงโทษผ่านทางสื่อก็อาจได้ผลเหมือนกับการที่ผู้ชมนั้นได้แรงกระตุ้นทางลบด้วยตัวเอง ทำให้ไม่ยอมเป็นอยากทำสิ่งนั้น

การเรียนรู้จากการเห็นผลดีของการกระทำต้องห้าม (disinhibitory effects) เช่น แม้ตัวตนแบบจะกระทำสิ่งต้องห้าม แต่ถ้าผู้ชมเห็นสิ่งดีที่เกิดขึ้นกับตัวตนแบบ ก็อาจทำให้ต้องการเลียนแบบได้ เช่น เห็นพฤติกรรมของพระเอกที่หยาบคาย แต่กลับเป็นคนที่มิผู้หญิงสนใจอยู่เสมอ ก็อาจเลียนแบบพฤติกรรมดังกล่าวได้

ด้วยแนวคิดใหม่นี้ สิ่งที่เป็นการย้ำความเชื่อ (reinforcement) หรือผลของการกระทำนั้น จึงอาจไม่จำเป็นต้องเป็นสิ่งที่เกิดกับผู้ชมจริงๆ เนื่องจากการเกิดกับตัวตนแบบที่เห็นในโทรทัศน์ก็เสมือนเป็นแรงกระตุ้นที่เกิดกับตัวผู้ชมนั่นเองได้ งานวิจัยทางโทรทัศน์จำนวนมากที่ทำโดยอาศัยทฤษฎีการเรียนรู้ทางสังคมนี้ เช่น Bandura (1965) ที่ทดลองศึกษาการเรียนรู้ผ่านทางโทรทัศน์ของเด็ก โดยแยกสองกลุ่ม กลุ่มแรกเห็นตัวตนแบบได้รางวัลจากพฤติกรรมก้าวร้าว กลุ่มที่สองเห็นตัวตนแบบถูกลงโทษจากพฤติกรรมก้าวร้าว ผลที่ได้คือเด็กกลุ่มแรกแสดงออกถึงความก้าวร้าวที่เห็นในโทรทัศน์มากกว่า แต่เมื่อกระตุ้นโดยให้รางวัลเด็กกลุ่มที่สองด้ว่าแสดงความก้าวร้าว ก็ปรากฏว่าเด็กกลุ่มที่สองแสดงความก้าวร้าวที่เห็นในโทรทัศน์ได้เช่นกัน แสดงให้เห็นว่าพฤติกรรมที่เห็นนั้นถูกซึมซับเข้าไป และสามารถแสดงออกได้เมื่อมีเงื่อนไขเหมาะสม นอกจากนี้ งานวิจัยในกลุ่มนี้จะสนใจศึกษาเรื่องมูลเหตุที่ทำให้ความก้าวร้าวแสดงออก และในประเด็นเรื่องผลของการดูโทรทัศน์ในกลุ่มเด็กต่างช่วงอายุกัน

2.1.2.2.5 ทฤษฎีผู้รับสารเป็นฝ่ายเลือก (Active Audience) หรือการใช้ประโยชน์และความพึงพอใจจากสื่อ (Uses and Gratification)

แนวคิดต่อมาในเรื่องของสื่อโทรทัศน์เริ่มให้ความสำคัญกับผู้รับสารว่ามีลักษณะที่เป็นฝ่ายเลือก (active) มากขึ้น แทนที่จะเป็นแต่เพียงผู้รับผลเหมือนอย่างในทฤษฎีการเรียนรู้ทางสังคม ทฤษฎีใหม่นี้เรียกว่าทฤษฎีผู้รับสารเป็นผู้เลือก (active audience) และเป็นที่แพร่หลายในช่วงทศวรรษที่ 70

เริ่มจาก Herzog (1944) ที่ศึกษาเรื่องความพึงพอใจของผู้รับสารในการฟังละครประโลมโลก เพื่อที่จะเข้าใจว่าทำไมแม่บ้านจึงนิยมฟังรายการดังกล่าว ต่อมา Schramm (1954) ได้เสนอภาพของผู้รับสารที่เป็นผู้กำหนดการใช้สื่อด้วยตนเอง คือ แสดงให้เห็นว่าการเลือกใช้สื่อของผู้รับสารนั้น ขึ้นอยู่กับสัดส่วนของความพึงใจที่จะได้รับต่อความพยายามที่จะต้องใช้ไป ถึงแม้จะเริ่มมีผู้สนใจมองบทบาทของผู้รับสารในฐานะเป็นฝ่ายเลือกใช้สื่อมาตั้งแต่ทศวรรษที่ 40 แต่เนื่องจากการศึกษาผู้รับสารถูกมองว่าเป็นการถามความเห็นผู้รับสารซึ่งเป็นเรื่องของอัตวิสัย การศึกษาแนวนี้จึงไม่เป็นที่สนใจศึกษากันมากในยุคที่ยังนิยมการวิจัยแบบเชิงประจักษ์ในการศึกษาสื่อมวลชนอยู่ แต่ต่อมาก็เริ่มมีการคิดค้นระเบียบวิธีวิจัยที่ใช้สำหรับวิเคราะห์การใช้สื่อและความพึงพอใจของผู้รับสาร เนื่องจาก ในช่วงทศวรรษที่ 70 เริ่มพบว่าการที่ผลกระทบของสื่อจะเกิดขึ้นมากหรือน้อยขึ้นอยู่กับผู้รับสารด้วยว่ามีความตั้งใจที่จะรับสื่อ นั้นเพียงใด ในขณะที่งานวิจัยตลอดเวลาที่ผ่านมามุ่งหาผลกระทบเชิงลบของสื่อ ผลกระทบอันไม่ได้ตั้งใจของสื่อ แต่ไม่ได้สนใจสิ่งที่สื่อตั้งใจให้เป็น

ทฤษฎีที่ศึกษาสื่อในช่วงนี้จึงมองผู้รับสารว่ามีบทบาทเป็นผู้เลือกรับสารตามความต้องการของตัวเอง ทฤษฎีนี้เป็นที่รู้จักในชื่อของการใช้ประโยชน์และความพึงพอใจจากสื่อ (Uses and Gratification) งานวิจัยในลักษณะนี้มีรูปแบบที่เป็นการสอบถามรายการการใช้สื่อในลักษณะต่างๆ และรายการของความพึงพอใจที่ได้รับจากการใช้สื่อ นั้น ซึ่งอาจทำได้โดยการให้รายการที่เป็นไปได้แล้วให้ผู้รับสารจัดความสำคัญของแต่ละรายการ หรือทำเป็นคำถามปลายเปิดแล้วมาสรุปหมวดหมู่คำตอบที่ได้

ผลจากการมองผู้รับสารแบบเป็นฝ่ายเลือก ยังทำให้เกิดแนวคิดทฤษฎีเรื่องการพึ่งพาสื่อ (media system dependency theory) (DeFleur and Ball-Rokeach :1975) ขึ้น คือมองว่ายิ่งผู้รับสารยึดติดกับสื่อมากเพียงใด สื่อก็จะมีอิทธิพลต่อผู้นั้นมากด้วย คำถามที่เกิดขึ้นในช่วงเวลานี้จึงเป็นการตั้งข้อสงสัยกับกระบวนการทัศนแบบผลกระทบอันจำกัด เพราะว่าการมองข้าม

ความสัมพันธ์เฉพาะที่อาจมีระหว่างการเลือกรับสื่อบางอย่างกับทัศนคติของผู้รับอาจส่งผลให้ผู้วิจัยมองไม่เห็นอิทธิพลของสื่อที่เกิดขึ้น

แนวคิดทั้งห้าข้างต้น คือ ผลกระทบอันจำกัดของสื่อ (Limited Effects) การเปลี่ยนแปลงทัศนคติ (Attitude Change) การนำข่าวสารและการกระจายข่าวสาร (Information Flow and Diffusion Theory) การเรียนรู้ทางสังคม (Social Learning) และ การใช้ประโยชน์และความพึงพอใจจากสื่อ (Uses and Gratification) เป็นแนวคิดที่เน้นการพิจารณาผู้รับสารในแง่ของการเปิดรับสื่อมวลชน ซึ่งในการรับสารจากสื่อ อาจทำให้เกิดผลในผู้รับสารได้ในสามระดับ คือ ระดับการเกิดความรู้และเข้าใจในสาร (knowledge) ระดับที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงทัศนคติในผู้รับสาร (attitude) และระดับการกระตุ้นให้ผู้รับสารมีพฤติกรรมบางอย่างตามมา (performance)

นอกจากทฤษฎีที่เน้นผู้รับสารและผลกระทบแล้ว ในกระบวนทัศน์แบบผลกระทบจำกัดของสื่อยังปรากฏแนวการศึกษาที่ไม่เน้นการพิจารณาผู้รับสาร ได้แก่

2.1.2.2.6 ทฤษฎีหน้าที่นิยม (Functionalism)

เป็นทฤษฎีที่มีได้พิจารณาผลกระทบที่เกิดกับผู้รับสารเช่นในทฤษฎีทั้งห้าข้างต้น นักทฤษฎีที่สำคัญในแนวคิดนี้ คือ Robert Merton Merton เสนอแนวคิดหน้าที่นิยมในฐานะทฤษฎีระดับกลาง (middle range theory) เพื่อให้สามารถอธิบายปรากฏการณ์ทางสังคมในขอบเขตจำกัดที่สามารถศึกษาได้แทนทฤษฎีระดับกว้าง (grand theory) ที่ไม่เหมาะสมต่อการอธิบายปรากฏการณ์เล็กๆ ในสังคม

วิธีการวิเคราะห์สังคมในแนวคิดหน้าที่นิยมที่ Merton เสนอ ได้แก่การศึกษาหน้าที่ขององค์ประกอบต่างๆในสังคม ต่อมาในปี ค.ศ. 1948 H. Lasswell นำเอาแนวคิดแบบหน้าที่นิยมนี้มาใช้ในการศึกษาสื่อ โดยจำแนกหน้าที่ของสื่อในสามลักษณะใหญ่ คือ หน้าที่สอดส่องดูแล หน้าที่สร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของสังคม และหน้าที่สืบทอดวัฒนธรรม

การใช้ทฤษฎีระดับกลางจะเหมาะสมกับงานวิจัยที่ศึกษาในขอบเขตเล็ก ซึ่งในการศึกษาสื่อมวลชนสามารถนำมาสนับสนุนการศึกษาในแนวผลกระทบอันจำกัดได้ โดยอาจช่วยเชื่อมโยงงานวิจัยด้านผลกระทบของสื่อที่เกิดกับปัจเจกบุคคลเข้ากับทัศนระดับกว้างในการมองบทบาทในภาพรวมของสื่อมวลชน ลักษณะของการวิจัยสื่อมวลชนในแนวนี้จะมีการศึกษาการทำหน้าที่ของสื่อ (functions) และการไม่ทำหน้าที่หรือหน้าที่ที่เป็นอันตราย (dysfunction) ของสื่อ และการค้นหาลักษณะที่สื่อทำหน้าที่ต่อสังคมในปัจจุบัน (กาญจนา แก้วเทพ : 2541)

2.1.2.3 กลุ่มทฤษฎีในยุคกระบวนทัศน์ผลกระทบระดับปานกลางของสื่อ (Moderate Effects Paradigm)

ทฤษฎีในกลุ่มนี้เริ่มก่อตัวในช่วงทศวรรษที่ 60 โดยมีความเชื่อพื้นฐานว่าสื่อสามารถมีอิทธิพลในระดับหนึ่งต่อผู้รับสารได้ อย่างไรก็ตาม ในแง่ความเป็นมาของการเกิดแนวคิดในแต่ละทฤษฎี อาจแบ่งได้เป็น 2 กระแส คือ กลุ่มนักวิชาการในประเทศสหรัฐฯ และกลุ่มนักวิชาการในยุโรป ซึ่งมีมุมมองต่อประเด็นการศึกษาต่างกัน

นักวิชาการอเมริกันซึ่งไม่ยอมรับแนวคิดแบบสังคมนิยมและมิได้สังกัดในกลุ่มกระบวนทัศน์เรื่องผลกระทบอันจำกัดของสื่อได้เริ่มความสนใจในเรื่องพลังอำนาจของสื่ออีกครั้งในช่วงทศวรรษที่ 70 ในขณะที่ในยุโรป แนวคิดเรื่องสังคมนิยมยังคงเป็นที่ยอมรับอยู่ และนักวิชาการกลุ่มนี้เห็นว่าการวิจัยเชิงปริมาณแบบนักวิจัยอเมริกันเป็นการมองปัญหาการวิจัยที่ไม่ลึกซึ้งเพียงพอ จึงมีกลุ่มนักสังคมวิทยาที่ใช้ทฤษฎีมาร์กซิสต์ใหม่ (Neomarxist) เพื่อตรวจสอบสถาบันสื่อในช่วงทศวรรษที่ 60 กลุ่มมาร์กซิสต์ใหม่ในสหราชอาณาจักรได้พัฒนาทฤษฎีทางสังคมศาสตร์ที่เป็นรู้จักกันในชื่อของวัฒนธรรมวิพากษ์เบอร์มิงแฮม หรือ British cultural studies โดยสนใจศึกษาบทบาทของสื่อกับวัฒนธรรม

การเกิดกระแสวัฒนธรรมศึกษา (Cultural Study) ในยุคนี้ รวมทั้งการเปลี่ยนแปลงทางด้านวิธีการวิจัยทางสังคมศาสตร์จึงมีผลกระทบต่อแนวคิดในกระบวนทัศน์แบบผลกระทบอันจำกัด ทำให้เกิดเป็นมุมมองใหม่ที่เรียกว่ามุมมองแบบผลกระทบระดับปานกลาง (Moderated Effects Perspective) คือมองว่าบางครั้งผลกระทบของสื่ออาจจะมีมากก็ได้ เพราะผู้รับสารอาจเป็นฝ่ายเลือกนำเนื้อหาสื่อมาเสริมสร้างประสบการณ์ของตนเองได้ ในแง่ของขอบเขตการศึกษา ในขณะที่มุมมองแบบผลกระทบอันจำกัดมองการศึกษาในระดับวงแคบ (microscopic) มุมมองแบบผลกระทบระดับปานกลางจะมองปัญหาในระดับกว้าง (macroscopic) เช่น กลุ่มที่เชื่อในผลกระทบอันจำกัดจะกล่าวว่าสื่อไม่ได้มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมใดใด แต่เป็นเพียงเน้นย้ำ (reinforce) กระแสที่กำลังเกิดขึ้นในสังคมเท่านั้น ส่วนกลุ่มที่เชื่อในผลกระทบระดับปานกลางจะมองว่าสื่อสามารถสร้างผลกระทบต่อการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมได้ โดยมองว่าในสังคมมีกระแสทางวัฒนธรรมมากมายที่แข่งขันกันอยู่ สื่อสามารถถูกนำมาใช้เพื่อส่งเสริมกระแสบางอย่างทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของกระแสนั้นขึ้นมาได้

การศึกษาสื่อในยุคนี้จึงแบ่งออกได้เป็นสองกลุ่ม ได้แก่ นักวิชาการกลุ่ม Cultural Study ที่มองปัญหาในระดับวงแคบ (microscopic) คือ สนใจว่าคนเราใช้สื่อเพื่อเข้าใจตัวเองและ

โลกอย่างไร และผลของการรับสื่อในชีวิตประจำวัน และ นักวิชาการกลุ่ม Critical Cultural Study ซึ่งสนใจปัญหาในระดับวงกว้าง คือสนใจในเรื่องการเมือง เรื่องระเบียบทางสังคม (social order) การใช้สื่อของชนชั้นนำเพื่อคงอำนาจทางการเมือง มีเกณฑ์หรือคุณค่า (value) บางอย่างที่ใช้วิพากษ์เพื่อนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่ดีขึ้น กลุ่มแรกนั้นพัฒนาในอเมริกาเหนือโดยนักสังคมวิทยาและนักวิจารณ์วรรณกรรม ส่วนกลุ่มหลังนั้นพัฒนาขึ้นในอังกฤษโดยนักวิจารณ์วรรณกรรมและนักทฤษฎีการเมือง ซึ่งไม่ได้ใส่ใจว่าวิธวิทยาที่ใช้จะต้องเป็นในรูปของการวิจัยเชิงปริมาณเท่านั้น แต่สามารถใช้วิธีอภิปรายโต้แย้งแสดงความคิดเห็นเป็นแบบงานวิจัยเชิงคุณภาพก็ได้ ทฤษฎีในกลุ่ม Cultural Study ได้แก่ ทฤษฎีการกำหนดประเด็นของข่าวสาร (Agenda Setting) ทฤษฎีการวางกรอบความคิด (Frame analysis) ทฤษฎีปฏิสัมพันธ์เชิงสัญลักษณ์ (Symbolic Interactionism) ทฤษฎีการสร้างความหมายทางสังคม (Social Construction of Reality) และทฤษฎีผลกระทบบระยะยาวของสื่อ (Cultivation Analysis) ส่วนทฤษฎีในกลุ่ม Critical Cultural Study ได้แก่ ทฤษฎีวิวัฒนาการวิพากษ์เบอร์มิงแฮม หรือ British Cultural Study

แนวคิดในแต่ละทฤษฎีของกลุ่มผลกระทบระดับปานกลางของสื่อมีดังนี้

2.1.2.3.1 ทฤษฎีการกำหนดประเด็นข่าวสาร (Agenda-Setting)

Bernard Cohen (1963) ผู้บุกเบิกทฤษฎีนี้มองว่า แม้สื่อจะไม่สามารถมีผลในการบอกผู้รับสารว่าให้คิดอะไร แต่ก็มีความหมายที่จะทำให้ผู้รับสารคิดถึงเกี่ยวกับอะไร ความคิดของ Cohen ได้รับการยืนยันจากการศึกษาของ McCombs and Shaw (1972) ที่แสดงให้เห็นว่า การเลือกและเสนอข่าวของกองบรรณาธิการและผู้ประกาศข่าวมีอิทธิพลสำคัญทางการเมือง เพราะทำให้เกิดการตั้งประเด็นบางอย่างมาเป็นเรื่องสำคัญในการเลือกตั้ง คือ สื่อได้ทำหน้าที่ขงวาระ แต่ก็มีผู้แย้งได้ว่า ทิศทางอาจเป็นตรงกันข้าม คือ สื่อนำเสนอเรื่องราวต่างๆเพราะเป็นประเด็นที่ผู้รับสารสนใจอยู่ แต่งานวิจัยของ Iyengar and Kinder (1987) ก็ยืนยันทิศทางความสัมพันธ์ว่าสื่อมีผลต่อการกำหนดประเด็นให้เป็นที่สนใจได้

2.1.2.3.2 ทฤษฎีปฏิสัมพันธ์เชิงสัญลักษณ์ (Symbolic Interaction)

ทฤษฎีปฏิสัมพันธ์เชิงสัญลักษณ์เป็นทฤษฎีที่พยายามอธิบายว่าคนเราเรียนรู้และใช้วัฒนธรรมอย่างไร ทฤษฎีนี้พัฒนาขึ้นมาในช่วงทศวรรษที่ 20 และ 30 เพื่อตอบรับกับทฤษฎีการตอบสนองต่อสิ่งเร้า (Stimulus-Response) เนื่องจากนักทฤษฎีกลุ่มนี้ไม่เชื่อว่าแนวคิดแบบการตอบสนองต่อสิ่งเร้าจะเพียงพอต่อการใช้อธิบายกระบวนการเรียนรู้ของคนได้ แต่จำเป็นต้องสนใจกระบวนการทางจิต (mental process) ที่เกิดขึ้นด้วย George Herbert Mead (1934) เสนอ

ความคิดว่าการเรียนรู้ของคนเราไม่ใช่เรื่องของ การตอบสนองต่อสิ่งเร้า แต่เป็นการทำความเข้าใจต่อสัญลักษณ์ (symbol) ต่างๆที่ผู้คนในสังคมมีใช้ร่วมกัน และคนเราเรียนรู้บทบาทต่างๆในสังคมจากการมีปฏิสัมพันธ์กับคนอื่นผ่านกิจกรรมต่างๆในชีวิตประจำวัน สัญลักษณ์เป็นตัวแทนของสิ่งต่างๆที่เรารับรู้ในโลกที่คนในวัฒนธรรมเดียวกันมีร่วมกัน เช่น แถบสีแดงขาวน้ำเงินเป็นสัญลักษณ์ที่คนไทยเข้าใจร่วมกันว่าแทนธงชาติไทย Mead กล่าวว่า ความรู้สึกนึกคิด (mind) การรับรู้ถึงตัวตน (self) และความรู้เกี่ยวกับระบบของสังคม (society) เป็นสิ่งที่คนเราสร้างขึ้นผ่านการใช้สัญลักษณ์ ทั้งสามสิ่งนี้เป็นกลไกที่ควบคุมการรับรู้ประสบการณ์ของคนเรา

แม้ทฤษฎีนี้จะมีมาตั้งแต่ทศวรรษที่ 30 แต่การนำมาใช้กับการศึกษากระบวนการสื่อสารจะปรากฏในช่วงหลัง คือทศวรรษที่ 70 และ 80 โดย Michael Solomon (1983) นำแนวคิดของ Mead มาสรุปใช้ในงานสื่อสารมวลชนได้ ดังนี้

- 1 สัญลักษณ์ทางวัฒนธรรมเป็นสิ่งที่เรียนรู้ได้ผ่านปฏิสัมพันธ์กับผู้อื่น จากนั้นจึงจะสามารถใช้เป็นตัวกลางในการสื่อสารได้
- 2 การที่สัญลักษณ์มีความหมายที่เป็นที่เข้าใจร่วมกันของคนในสังคม ทำให้เราสามารถคาดเดาพฤติกรรมของคนอื่นในวัฒนธรรมเดียวกันได้
- 3 ตัวตนของแต่ละคน (self identity) เป็นสิ่งที่ปรากฏในสังคม และถูกกำหนดจากปฏิสัมพันธ์กับสภาวะภายนอก
- 4 การที่แต่ละคนยอมรับสิ่งที่เป็นเอกลักษณ์ทางสังคมของตนเอง ส่งผลให้เอกลักษณ์นั้นๆมีผลต่อพฤติกรรมของคนในสังคม

2.1.2.3.3 ทฤษฎีการสร้างความเป็นจริงทางสังคม (Social Construction of Reality)

ทฤษฎีการสร้างความเป็นจริงทางสังคมเป็นแนวคิดที่พิจารณาว่าการรับรู้โลกของคนเราเป็นกระบวนการที่เกิดอย่างต่อเนื่อง และสิ่งที่ได้เรียนรู้ก็จะเป็นสิ่งที่ได้จากการอยู่ร่วมกันในสังคม

Alfred Schutz (1967,1970) พยายามอธิบายว่ามนุษย์สามารถทำความเข้าใจกับสิ่งต่างๆที่เกิดขึ้นในชีวิตประจำวัน เพราะมนุษย์ได้สะสมคลังความรู้ทางสังคมที่สามารถนำมาใช้เทียบและตีความสิ่งที่เกิดขึ้นรอบตัวเพื่อจะได้ตัดสินใจกระทำบางสิ่งบางอย่าง คลังความรู้ที่สำคัญอย่างหนึ่งคือความรู้ที่เรียกว่า typification ที่ช่วยให้เราจัดกลุ่มวัตถุ (object) และการ

กระทำที่เราพบพร้อมทั้งกำหนดโครงสร้างการตอบสนองที่ควรจะทำ Peter Berger and Thomas Luckmann (1966) ก็พูดถึงเรื่องการสร้าง ความหมายทางสังคมว่า ความเป็นจริง (reality) เป็นสิ่งที่สร้างขึ้นทางสังคม เป็นกระบวนการของการปรับความหมายที่คนๆหนึ่งเข้าใจกับความหมายที่คนอื่นเข้าใจและเป็นกระบวนการที่เกิดขึ้นตลอดเวลาในสังคม สัญลักษณ์ที่คนในสังคมมีความเข้าใจร่วมกันอาจมีความหมายอีกอย่างที่มีลักษณะเป็นอัตวิสัย ซึ่งเรียกว่าสัญลักษณ์ (sign) เช่น ปรากฏการณ์บางอย่างก็อาจเป็นสัญลักษณ์สำหรับคนบางคนได้แล้วแต่การตีความ แต่ความหมายที่สำคัญก็คือความหมายที่เป็นสัญลักษณ์หรือความหมายที่คนเรามีความร่วมกันในสังคม

การนำทฤษฎีการสร้างความเป็นจริงทางสังคมมาใช้วิเคราะห์กระบวนการสื่อสารมวลชนจึงเป็นการมองผู้รับสารในลักษณะที่เป็นผู้เลือกที่จะตีความและจดจำสิ่งที่เรียนรู้ได้ ทฤษฎีนี้สามารถอธิบายเรื่องการกำหนดฐานะทางสังคมของผลิตภัณฑ์หนึ่งๆ ได้ คือ ผู้บริโภคไม่ได้บริโภคเฉพาะตัวผลิตภัณฑ์นั้นแต่ได้บริโภคความหมายที่สร้างขึ้นให้กับผลิตภัณฑ์นั้นด้วย ผู้ผลิตจึงต้องโฆษณาเพื่อสร้างภาพลักษณ์ของผลิตภัณฑ์นั้นให้เป็นที่ต้องการของกลุ่มเป้าหมาย มีตัวอย่างงานวิจัยของ Baran et al. (1989) ที่ให้คนดูรายการของผลิตภัณฑ์ทั้งหลายที่อยู่ในไบเบิ้ลแล้วให้ตอบคำถามต่างๆ เช่น ถามว่าต้องการคบคนที่ชื่อของเหล่านี้เป็นเพื่อนไหม ต้องการจ้างคนที่ชื่อของเหล่านี้ทำงานไหม ผลที่พบพบว่า คนเราสามารถให้ความรู้ที่เก็บสะสมอยู่ของรายการผลิตภัณฑ์ยี่ห้อต่างๆเพื่อใช้ในการประเมินและจัดระดับคนของคนที่มีชื่อของนั้นๆได้

2.1.2.3.4 ทฤษฎีการวางกรอบความคิด (Frame analysis)

ทฤษฎีการวางกรอบความคิดมีแนวคิดคล้ายกับทฤษฎีทั้งสองที่กล่าวมา คือมองว่าการเรียนรู้ของคนเราเป็นสิ่งที่ได้จากสังคมวัฒนธรรม Erving Goffman (1974) เสนอการใช้กรอบความคิด (frame analysis) เพื่ออธิบายว่าคนเราสามารถเข้าใจและตีความเหตุการณ์ทั้งหลายที่เกิดขึ้นรอบตัวเราได้อย่างไร Goffman กล่าวว่าคนเราสามารถปรับเปลี่ยนความเข้าใจที่มีต่อเหตุการณ์ การกระทำ และคนรอบข้างอยู่ตลอดเวลา ซึ่งบางครั้งก็อาจเป็นการเปลี่ยนแปลงมาก แต่เรามักไม่รู้ตัวว่าได้เปลี่ยนแปลงไป

Goffman ใช้คำว่า frame หรือกรอบความคิดเพื่อหมายถึงชุดของสิ่งต่างๆที่คาดว่าจะเกี่ยวข้องกับเหตุการณ์ใดใด (expectation) ที่จะถูกนำมาใช้เพื่อทำความเข้าใจกับเหตุการณ์นั้น กรอบความคิดแต่ละกรอบเป็นเหมือนหน้าต่างที่เรียงร้อยเข้าด้วยกันเป็นโครงสร้างอันซับซ้อนของความเข้าใจต่อโลกที่คนเรามี การจะเลือกนำกรอบความคิดแบบใดมาใช้ทำความเข้าใจกับโลกขึ้นอยู่กับลักษณะต่างๆ ที่ปรากฏให้เห็น Goffman กล่าวว่าสื่อสามารถมีอิทธิพลต่อคนเรา

ในการพัฒนาและเลือกใช้กรอบความคิดต่างๆ เช่น สื่อโฆษณาสำหรับผู้ชายที่ใช้ภาพของผู้หญิงออกมาเหมือนกันในลักษณะที่เป็นผู้หญิงสวย มีบุคลิกที่ร่าเริง มีเสน่ห์ทางเพศ แสดงกริยาลีลาท่าทางนุ่มนวล จะมีผลกำหนดให้ผู้ชายสร้างกรอบความคิดเกี่ยวกับผู้หญิงสวยในลักษณะหนึ่ง และเมื่อได้เห็นกริยาท่าทางบางอย่างที่สอดคล้องกับภาพที่เห็นก็จะใช้เป็นสิ่งที่อ้างถึงกรอบความคิดนั้นและพร้อมที่จะตีความอย่างที่เขาใจ

2.1.2.3.5 ทฤษฎีผลกระทบระยะยาวของการสื่อสาร (Cultivation Analysis)

ทฤษฎีผลกระทบระยะยาวของการสื่อสาร (Cultivation Analysis) ต่างจากทฤษฎีทางวัฒนธรรมในกลุ่มนี้ตรงที่เน้นการมองบทบาทของสื่อในระดับกว้าง (macroscopic) ด้วยวิธีการที่ใช้ยังเป็นแบบการวิจัยเชิงประจักษ์ แนวคิดของทฤษฎีนี้คือสื่อโทรทัศน์สามารถสร้างโลกทัศน์ให้กับผู้รับสารซึ่งไม่จำเป็นต้องตรงกับโลกของความเป็นจริง เช่น รายการโทรทัศน์อาจจะเสนอภาพของความรุนแรงที่เกิดขึ้นในสังคมมากถึงร้อยละ 60 ของตัวละครที่ออกอากาศ แต่ในชีวิตจริงๆ โอกาสที่คนเราจะประสบกับเหตุการณ์รุนแรงอาจไม่ถึงร้อยละ 1 ส่งผลให้เกิดการปลูกฝังทางวัฒนธรรมขึ้นได้ทำให้เข้าใจว่าโลกเป็นในแบบที่เห็น ทฤษฎีนี้พัฒนาขึ้นมาโดย George Gerbner โดยเริ่มจากการวิเคราะห์ระดับของความรุนแรงที่ปรากฏในจอโทรทัศน์ในช่วง prime time ในทศวรรษที่ 70 จากนั้นจึงศึกษาผลกระทบทางวัฒนธรรม ต่อมาในปี ค.ศ. 1973 Gerbner ได้ตั้งข้อสันนิษฐาน 5 ประการเกี่ยวกับสื่อโทรทัศน์ คือ

1. โทรทัศน์เป็นสื่อที่แตกต่างจากสื่ออื่นๆโดยพื้นฐาน เป็นสื่อที่มีในแทบทุกครัวเรือนและผู้รับสารไม่จำเป็นต้องรู้หนังสือเพื่อที่จะรับสื่อนี้ รวมทั้งในแง่ความสะดวกในการรับสื่อ ก็สามารถรับชมรายการได้หรืออยู่ที่บ้านโดยไม่ต้องเดินทางไปดู
2. จากการที่โทรทัศน์เป็นสื่อที่ทุกคนมี จึงเป็นเสมือนกลไกที่สำคัญทางวัฒนธรรมที่เป็นศูนย์กลางในการสร้างรูปแบบทางวัฒนธรรมร่วมกันอย่างไม่เคยมีมาก่อน
3. วัฒนธรรมที่ถูกปลูกฝังผ่านทางโทรทัศน์ไม่ใช่สิ่งที่เป็นความคิดเห็นหรือทัศนคติที่เฉพาะเจาะจง แต่เป็นเรื่องพื้นฐานเกี่ยวกับชีวิตความเป็นอยู่ของคน
4. เนื่องจากโทรทัศน์ช่องต่างๆมีผู้ชมกลุ่มเดียวกัน และรายการทางโทรทัศน์ก็มีรูปแบบที่ซ้ำๆ โทรทัศน์จึงทำหน้าที่ทางวัฒนธรรมคือทำให้รูปแบบทางสังคมมั่นคง ปลูกฝังไม่ให้เกิดการเปลี่ยนแปลง รูปแบบที่เกิดซ้ำๆกันของโทรทัศน์จึงเหมือนเป็นปัจจัยที่ช่วยสร้างสภาวะทางสัญลักษณ์ (symbolic environment) ให้ผู้ชมได้สร้างการรับรู้ทางสังคมในลักษณะเดียวกัน

5. ผลกระทบที่เกิดจากโทรทัศน์มีขนาดเล็ก ไม่สามารถวัดหรือสังเกตได้ชัดด้วยวิธีการแบบเชิงประจักษ์ แต่เป็นการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นจริงและมีความสำคัญ

Gerbner ได้วางกรอบการศึกษา โดยประกอบด้วยขั้นตอน 4 ขั้นตอน คือ

1. การวิเคราะห์สารที่ปรากฏในรายการเพื่อดูว่า มีประเด็นอะไร ค่านิยมอะไรที่ถูกนำเสนอออกมามากที่สุด
2. การสำรวจโลกแห่งความเป็นจริงของผู้ชม คือ ดูสภาพโลกภายนอกที่เป็นจริงของผู้ชมนั้นๆ เช่น สถิติอาชญากรรมในพื้นที่
3. สำรวจผู้ชมในเรื่องของการรับสารจากโทรทัศน์ว่ามีมากน้อยเพียงใด
4. เปรียบเทียบความเป็นจริงทางสังคม (social reality) ของผู้ชมในกลุ่มที่เป็นผู้ดูโทรทัศน์มากกับผู้ดูโทรทัศน์น้อยเพื่อหาความแตกต่าง

ผลของการปลูกฝังทางวัฒนธรรมเป็นไปได้ในสองลักษณะ คือ สำหรับคนที่ดูโทรทัศน์มาก จะได้เรียนรู้สัญลักษณ์ที่ปรากฏในโทรทัศน์มากกว่าที่จะได้จากชีวิตจริง ซึ่งจะส่งผลให้คนๆนั้นปรับความเป็นจริงทางสังคมของตนไปตามความคิดที่ถูกเสนอผ่านโทรทัศน์ เช่น คิดว่าสังคมมีอันตรายจากการเห็นข่าวอาชญากรรมอยู่ตลอดแม้ว่าในชีวิตจริงอาจไม่มีอาชญากรรมใดใดในเมืองที่อาศัยอยู่ ผลในลักษณะที่สองคือการเน้นย้ำสิ่งที่มีปรากฏอยู่แล้ว (resonance) เช่น การที่ผู้ชมเห็นสิ่งที่ปรากฏในรายการโทรทัศน์ที่สอดคล้องกับโลกแห่งความเป็นจริงที่เห็นก็ถือเป็นการเน้นย้ำความเป็นจริงทางสังคมที่มีอยู่ในคนๆนั้น

2.1.2.3.6 ทฤษฎีวัฒนธรรมวิพากษ์เบอร์มิงแฮม หรือ British Cultural Study

เป็นทฤษฎีในกลุ่ม Critical Cultural Study ที่นอกจากสนใจในเรื่องวัฒนธรรมเหมือนทฤษฎีที่ผ่านมาแล้ว ทฤษฎีนี้ยังพิจารณาว่าสื่อมวลชนมีบทบาทสำคัญในสังคมและสามารถถูกนำมาใช้เพื่อรักษาอำนาจของชนชั้นนำ (elite) ทฤษฎีวัฒนธรรมวิพากษ์เบอร์มิงแฮม หรือ British cultural study เป็นทฤษฎีที่นำแนวคิดของมาร์กซิสต์มาผสมผสานกับแนวคิด วิวิธวิทยาที่ได้จากศาสตร์อื่นๆ เช่น การวิจารณ์วรรณกรรม (literacy criticism) ภาษาศาสตร์ มนุษยวิทยา และประวัติศาสตร์ โดยพยายามที่จะอธิบายเหตุผลที่ชนชั้นปกครองเป็นฝ่ายที่ครอบงำทางวัฒนธรรมเหนือชนชั้นอื่นๆ วิพากษ์ผลของการที่ชนชั้นนำเป็นผู้ครอบงำทางวัฒนธรรมและวิธีการที่ใช้เพื่อคงอำนาจทางสังคม นักทฤษฎีกลุ่มนี้จะเน้นที่การวิเคราะห์วัฒนธรรม ความคิด และอุดม

การณ Hall (1982) นักทฤษฎีที่สำคัญในกลุ่มนี้ อธิบายว่าสื่อมวลชนเป็นเหมือนที่สาธารณะ (public forum) ที่มีแรงผลักดันจากหลายๆกลุ่มหลายฝ่ายเพื่อสร้างความเป็นจริงทางสังคม (social reality) ให้เป็นไปตามอุดมการณ์ของตน ซึ่งไม่จำเป็นเสมอไปว่าอุดมการณ์ตรนี้จะต้องเป็นอุดมการณ์ของชนชั้นนำ ชนชั้นอื่นๆ ก็สามารถผลักดันให้เกิดการเปลี่ยนแปลงได้แม้ว่าจะเป็นไปได้ยาก ซึ่งจะเป็นการปฏิรูปทางวัฒนธรรม ความคิดในส่วนนี้จึงต่างจากแนวคิดของมาร์กซิสที่มองว่าการเปลี่ยนแปลงต้องมาจากการปฏิวัติทางสังคมเท่านั้น

ตัวอย่างของงานวิจัยในกลุ่มนี้ คืองานด้านสตรีนิยม (feminism) งานที่ศึกษาวัฒนธรรมมวลชน (popular culture) เช่น งานของ Janice Radway (1984) ที่ศึกษาเนื้อหาของนิยายโรมานซ์ และสัมภาษณ์ผู้หญิงที่อ่านนิยายเหล่านี้เป็นประจำ ซึ่งพบว่าลักษณะตัวละครและบทเรื่อนั้นสะท้อนให้เห็นมายาคติที่ผู้ชายอยู่เหนือกว่าผู้หญิง ผู้ชายเข้มแข็งและก้าวร้าว ส่วนผู้หญิงจะอ่อนแอและเป็นผู้ถูกกระทำ แต่ผลที่พบกลับเป็นว่าผู้อ่านอ่านเพื่อต่อต้านการถูกครอบงำโดยผู้ชาย คืออ่านเพื่อหลีกเลี่ยงจากงานบ้านและการเลี้ยงลูก

2.1.2.4 ทฤษฎีเศรษฐศาสตร์การเมือง (Political Economy Theory)

เป็นทฤษฎีที่เน้นการศึกษากลไกของชนชั้นนำที่ปกครองประเทศได้ครอบครองฐานอำนาจทางเศรษฐกิจอยู่ และพยายามแสดงว่าผลของการครอบครองอำนาจนี้ได้ส่งผลกระทบต่อสถาบันอื่นๆอย่างไร กลุ่มนี้ใช้แนวคิดของมาร์กซิสที่มองกลไกทางการผลิตเป็นสิ่งสำคัญ และศึกษาว่าปัจจัยทางเศรษฐกิจได้ส่งผลกระทบต่อสื่อมวลชนอย่างไร เช่น เมื่อนายทุนเป็นเจ้าของปัจจัยการผลิตของสื่อก็ย่อมทำการเพื่อรักษามลประโยชน์ของตนเป็นหลักก่อน สื่อจึงตกเป็นเครื่องมือในการเผยแพร่อุดมการณ์ของชนชั้นนายทุนได้ ทำให้สื่อไม่สามารถทำหน้าที่ตามบรรทัดฐานที่ควรจะเป็นได้

พัฒนาการของทฤษฎีสื่อสารมวลชนดังกล่าวมาข้างต้น ชี้ให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงในกระบวนการทัศน์ทางแนวคิดซึ่งมีความแตกต่างตามช่วงเวลาของการศึกษา คือช่วงทศวรรษที่ 40-60 และตั้งแต่ทศวรรษที่ 70 ถึงปัจจุบัน ดังนี้

แนวคิดในช่วงตั้งแต่ทศวรรษที่ 40-60 เป็นแนวคิดในกลุ่มกระบวนการทัศน์ผลกระทบอันจำกัดของสื่อ (Limited Effects) ซึ่งปรากฏในลักษณะต่างๆ ได้แก่ การศึกษาผลกระทบระยะสั้นของสื่อ (Impact) การเปลี่ยนแปลงทัศนคติของผู้รับสาร (Attitude Change) การนำข่าวสารและการกระจายข่าวสารหรือนวัตกรรม (Information Flow and Diffusion) การเรียนรู้ทางสังคม

ผ่านสื่อ (Social Learning Theory) ทฤษฎีผู้รับสารเป็นฝ่ายเลือก (Active Audience) หรือการใช้ประโยชน์และความพึงพอใจจากสื่อ (Uses and Gratification Approach) และ ทฤษฎีหน้าที่นิยม (Functionalism)

แนวคิดในช่วงหลังทศวรรษที่ 70 ถึงปัจจุบัน แบ่งเป็น 2 กลุ่ม ได้แก่ กลุ่มกระบวนทัศน์ผลกระทบระดับปานกลางของสื่อและกลุ่มแนวคิดเศรษฐศาสตร์การเมือง แนวคิดในกลุ่มกระบวนทัศน์ผลกระทบระดับปานกลางของสื่อ (Moderate Effects) เน้นการศึกษาในประเด็นทางวัฒนธรรม ได้แก่ ทฤษฎีกลุ่ม Cultural Study และ ทฤษฎีกลุ่ม Critical Cultural Study ทฤษฎีในกลุ่ม Cultural Study ได้แก่ ทฤษฎีการกำหนดประเด็นข่าวสาร (Agenda Setting) ทฤษฎีการวางกรอบความคิด (Frame Analysis) ทฤษฎีปฏิสัมพันธ์เชิงสัญลักษณ์ (Symbolic Interactionism) ทฤษฎีการสร้างความหมายทางสังคม (Social Construction of Reality) และทฤษฎีผลกระทบระยะยาวของสื่อ (Cultivation Analysis) ส่วนทฤษฎีในกลุ่มวัฒนธรรมวิพากษ์ (Critical Cultural Study) ได้แก่ ทฤษฎี British Cultural Study สำหรับแนวคิดในกลุ่มที่สอง ได้แก่ แนวคิดเศรษฐศาสตร์การเมือง (Political Economy) ซึ่งเน้นประเด็นปัจจัยทางเศรษฐกิจและการเมืองที่มีผลต่อโครงสร้างและการทำหน้าที่ของสถาบันสื่อมวลชน

ในการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้จะใช้พัฒนาการของกระบวนทัศน์แนวคิดในการศึกษาดังกล่าวเป็นเกณฑ์ในการศึกษางานวิจัยของชาวต่างประเทศ ดังจะกล่าวในรายละเอียดต่อไปในบทที่ 6 และบทที่ 7

2.2. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ ได้แก่ งานที่เป็นการสำรวจสถานการณ์การศึกษาในประเด็นต่างๆ โดยผู้วิจัยได้กำหนดเป็นสองประเภท กล่าวคือ งานวิจัยที่เป็นการสำรวจการศึกษาสื่อมวลชนซึ่งมีการใช้ทฤษฎีองค์ประกอบของการสื่อสารเพื่อพิจารณาประเด็นการศึกษาของงานวิจัย ซึ่งในที่นี้ได้แก่งานวิจัยที่ใช้แนวคิดเรื่องแบบจำลองกระบวนการสื่อสารของ D.K.Berlo และงานวิจัยที่เป็นการสำรวจงานไทยศึกษาของนักวิจัยชาวต่างประเทศในสาขาต่างๆ โดยเน้นเฉพาะด้านสังคมศาสตร์ ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

2.2.1 งานวิจัยที่เป็นการสำรวจการศึกษาสื่อมวลชนซึ่งมีการใช้ทฤษฎีองค์ประกอบของการสื่อสารเพื่อพิจารณาประเด็นการศึกษาของงานวิจัย

2.2.1.1 การสำรวจสถานภาพแห่งองค์ความรู้เรื่อง "สตรีกับสื่อมวลชนในประเทศไทย" พ.ศ.2520-2535 (กาญจนา แก้วเทพ และ วิลาสินี พิพิธกุล : 2539)

สำรวจความก้าวหน้าในสถานภาพองค์ความรู้เรื่องสตรีกับสื่อมวลชนในประเทศไทย ระหว่างช่วงปี พ.ศ.2520-2535 โดยศึกษาจากงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับประเด็นเรื่องสตรีกับสื่อมวลชน ข้อมูลที่นำมาศึกษาจะมาจากทั้งงานวิจัยของอาจารย์หรือนักวิจัยทั่วไปในสถาบันการศึกษา และจากวิทยานิพนธ์ของนักศึกษาเป็นหลัก

ความสนใจของผู้วิจัยเริ่มจากปริบททางสังคม ที่เมื่อปี ค.ศ.1972 คณะกรรมการว่าด้วยสถานภาพสตรีขององค์การสหประชาชาติ ได้ตั้งข้อสังเกตว่า สื่อมวลชนมีบทบาทสำคัญในการสร้างสรรค์และสืบทอดวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างเพศ และทัศนคติของสังคมที่มีต่อเพศชายและหญิง นอกจากนี้ นับตั้งแต่ทศวรรษที่ 1950 เป็นต้นมา ได้เกิดการเคลื่อนไหวในกลุ่มนักวิชาการและผู้ทำงานด้านสตรี ที่ให้ความสนใจต่อบทบาทของสื่อมวลชนในฐานะเครื่องมือช่วยพัฒนาสตรี และในขณะเดียวกันก็อาจเป็นอุปสรรคต่อสิทธิและความเสมอภาคของสตรีด้วย

จากความสนใจดังกล่าว ผู้วิจัยจึงทำการศึกษาในรูปของการวิจัยเอกสาร (document research) เพื่อสำรวจประเด็นที่มีการศึกษา ว่าแต่ละประเด็นจะมีผู้นิยมศึกษามากน้อยเพียงใด ศึกษาในมิติใด และเพราะเหตุใด รวมทั้งมีการใช้ทฤษฎีและวิธีการศึกษาอย่างไร และได้ค้นพบองค์ความรู้ใดบ้าง

ในการแบ่งกลุ่มข้อมูลที่นำมาศึกษา ผู้วิจัยใช้แนวคิดเรื่องแบบจำลององค์ประกอบในการสื่อสารของ David K.Berlo (1960) เพื่อแบ่งประเภทของงานวิจัยออกเป็นสี่กลุ่มตามองค์ประกอบ ได้แก่ งานวิจัยที่ศึกษาสตรีในฐานะผู้ส่งสาร งานวิจัยที่ศึกษาสตรีในฐานะผู้รับสาร งานวิจัยที่ศึกษาสื่อที่สตรีเลือกใช้ และ งานวิจัยที่ศึกษาสารประเภทต่างๆ ที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับสตรีปรากฏอยู่ โดยการสังเคราะห์ข้อค้นพบในงานเหล่านี้ จะตีความโดยอาศัยกรอบความคิดตามทฤษฎีทางนิเทศศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาในแต่ละงาน

เนื่องจากงานวิจัยดังกล่าวเป็นการสำรวจงานที่ศึกษาองค์ประกอบทางด้านการศึกษาของสตรี การใช้ทฤษฎีองค์ประกอบในกระบวนการสื่อสารของ Berlo มาจัดกลุ่มงานวิจัยที่เป็นข้อมูลในการศึกษาเหล่านี้ จึงทำให้การจัดประเภทย่อยของข้อมูลในการศึกษาเป็นไปอย่างมีระบบ และครอบคลุมได้ในทุกแง่มุมของการสื่อสาร สำหรับ การสำรวจสถานภาพการศึกษาสื่อมวลชนของไทยโดยนักวิจัยชาวต่างประเทศครั้งนี้ เนื่องจากงานที่นำมาศึกษามีลักษณะที่หลากหลาย

หลายแตกต่างกัน ผู้วิจัยจึงจะนำแนวคิดองค์ประกอบของการสื่อสารมาใช้พิจารณาประเด็นการศึกษาของงานวิจัยสื่อมวลชนไทยโดยชาวต่างประเทศ เพื่อช่วยในการศึกษารูปแบบของงานวิจัยเหล่านี้สามารถแสดงได้ถึงลักษณะความเกี่ยวข้องกับประเด็นเรื่องการสื่อสาร รวมไปถึงการช่วยตีความในกรณีที่เกี่ยวข้องหรือจำเป็น เพื่อให้ภาพรวมของประเภทงานวิจัยนั้นเป็นระบบและชัดเจนยิ่งขึ้น

2.2.2 การสำรวจงานวิจัยไทยศึกษาในสาขาวิชาต่างๆของนักวิจัยชาวต่างประเทศ

งานวิจัยที่เป็นการสำรวจงานไทยศึกษาของนักวิจัยชาวต่างประเทศนั้น เท่าที่สืบค้นได้ จะมีทั้งงานที่สำรวจการศึกษาของนักวิจัยชาวตะวันตก ได้แก่ งานของอานันท์ กาญจนพันธุ์ (2537) และ Renard (1987) ซึ่งเป็นการสำรวจงานวิจัยทางด้านสังคมศาสตร์ และงานที่สำรวจการศึกษาของนักวิจัยชาวตะวันออกในแต่ละประเทศ ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นการสำรวจงานวิจัยโดยไม่จำกัดสาขาวิชา เพื่อให้ทราบสถานการณ์การสร้างองค์ความรู้เกี่ยวกับประเทศไทยโดยสถาบันศึกษาหรือวิจัยในประเทศนั้นๆ ว่ามีในสาขาวิชาใดบ้าง เช่น งานที่สำรวจไทยศึกษาในประเทศกลุ่มอาเซียน ซึ่งจะกล่าวถึงต่อไปในบทนี้ ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

2.2.2.1 ไทยศึกษาโดยนักวิจัยชาวตะวันตก

2.2.2.1.1 บทบาทของนักวิจัยและทุนวิจัยอเมริกันในการสร้างกระบวนทัศน์ด้านไทยศึกษา (อานันท์ กาญจนพันธุ์ : 2537)

กล่าวถึงความเป็นมาของงานไทยศึกษาหรือการศึกษาสังคมและวัฒนธรรมไทยว่าเริ่มพัฒนาขึ้นอย่างเป็นระบบในประเทศสหรัฐอเมริกาเป็นครั้งแรก ด้วยการจัดตั้งโครงการ Cornell-Thailand Project ที่มหาวิทยาลัยคอร์เนล ในปี ค.ศ. 1947 ตามวัตถุประสงค์ของรัฐบาลอเมริกันที่ต้องการเข้าใจสังคมและการเปลี่ยนแปลงในประเทศไทย เพื่อประโยชน์ในการปรับบทบาทความสัมพันธ์ระหว่างประเทศกับไทย ในช่วงที่สหรัฐอเมริกากำลังพยายามขยายอิทธิพลเข้ามาปกป้องผลประโยชน์ของตนในภูมิภาคเอเชียอาคเนย์ และต่อต้านการแพร่ของลัทธิคอมมิวนิสต์ โดยงานวิจัยบางส่วนได้ถูกนำมาใช้ประมวลเป็นคู่มือเกี่ยวกับประเทศไทย ในรูปของ Human Relations Area File Handbook of Thailand เพื่อช่วยให้เจ้าหน้าที่อเมริกันเข้าใจการทำงานกับคนไทย ในหน่วยงานของไทยที่ตั้งขึ้นใหม่ ไทยศึกษาในระยะแรกมีศูนย์การศึกษาอยู่ตามแห่ง ได้แก่ โครงการเอเชียอาคเนย์ศึกษา มหาวิทยาลัยคอร์เนล โครงการเอเชียอาคเนย์ศึกษา มหาวิทยาลัยเยล และโครงการ Modern Thailand Studies ในสังกัด Institute of East Asiatic

พัฒนาการของชนชั้นในสังคม พฤติกรรมปัจเจกของคนไทย ก็คือลักษณะที่แสดงถึงการก่อตัวของชนชั้นกลางในสังคมไทยนั่นเอง อานันท์กล่าวว่าการศึกษาในลักษณะนี้เป็นการกระทำเพื่อค้นหาลักษณะพิเศษ “โครงสร้างหลวม” ตามความเชื่อพื้นฐานที่นักวิจัยมี ซึ่งไม่ตรงกับลักษณะความเป็นจริงของสังคมไทย และเป็นการนำมาตราฐานสังคมตะวันตกมาวัดสังคมไทยซึ่งต่างกัน

การศึกษาด้วยวิธีการทางประวัติศาสตร์ เป็นวิธีการที่เน้นการค้นหาลักษณะพิเศษของปรากฏการณ์ในประวัติศาสตร์ เพื่อนำมาสรุปลักษณะพิเศษของสังคมและวัฒนธรรมไทยที่เป็นผลจากปรากฏการณ์ในประวัติศาสตร์ นักวิชาการในกลุ่มนี้มีความคิดพื้นฐานสามประการ คือความคิดที่ว่าสังคมไทยมีลักษณะเด่นพิเศษ (uniqueness) ที่ต่างจากสังคมอื่น ความคิดที่ชื่นชมประวัติความเป็นมาของสังคมไทย และความคิดที่ถือเอากรุงเทพเป็นศูนย์กลางของการวิเคราะห์ปัญหา โดยไม่ให้ความสนใจกับความต่างของวัฒนธรรมท้องถิ่น (Phillips 1979 อ้างใน อานันท์ 2537) ซึ่งอานันท์(2537) ได้วิจารณ์ว่า มีข้อบกพร่องด้านวิธีการ คือการจำกัดขอบเขตอยู่เฉพาะสถาบันหลักที่ศูนย์กลางของสังคมไทย โดยไม่พิจารณาถึงบริบทภายนอกที่กำลังมีการพัฒนาของระบบทุนนิยม นอกจากนี้การศึกษาประวัติศาสตร์การเมืองไทย จะให้ความสนใจเฉพาะสถาบันหลักทหาร และ ปัญญาชน แต่ไม่สนใจกับบทบาทและศักยภาพของกลุ่มชนชั้นอื่นๆ ในสังคมไทย ทำให้ไม่เข้าใจความขัดแย้งทางการเมืองที่เกิดขึ้น

- การศึกษาหมู่บ้านในฐานะหน่วยในการวิเคราะห์ เป็นการศึกษาโดยมีความคิดพื้นฐานว่าสังคมชนบทมีลักษณะผสมกลมกลืน ปราศจากความหลากหลาย ทำให้ในการศึกษาหมู่บ้านจะมองไม่เห็นความหลากหลายของวัฒนธรรมท้องถิ่น และชาติพันธุ์ต่างๆ ดังนั้น งานวิจัยที่ศึกษาในแนวนี้ จึงเสนอภาพชนบทไทยในลักษณะที่ล้าหลัง ไม่สนใจการเปลี่ยนแปลงใดๆ ซึ่งอานันท์ (2537) กล่าวว่าเป็นการมองข้ามความจริง และปกปิดความขัดแย้งที่มีในหมู่บ้านไทย ข้อบกพร่องของการให้ความสำคัญต่อการศึกษามูลบ้านทำให้งานศึกษาสังคมเมืองมีน้อย นอกจากนี้การใช้หมู่บ้านเป็นหน่วยในการศึกษา ในฐานะหน่วยที่เป็นจริงตามพื้นที่ตั้งก็เป็นความเข้าใจผิด เพราะไม่ตรงกับความสัมพันธ์ที่เป็นจริงของคนในท้องถิ่น เนื่องจากหมู่บ้านเป็นรูปแบบการจัดระเบียบการบริหารของรัฐ อานันท์ได้เสนอว่าควรให้ความสำคัญกับการศึกษาเครือข่ายของความสัมพันธ์มากกว่าที่จะยึดติดกับตัวหมู่บ้าน

2. แนวการศึกษาโครงสร้างและสถาบันทางสังคม

เป็นแนวคิดที่ได้รับอิทธิพลจากสำนักโครงสร้างและหน้าที่ ซึ่งให้ความสำคัญกับโครงสร้างสังคมมากกว่าปัจเจกบุคคล มีหลักการที่สำคัญ คือ เน้นการศึกษาโครงสร้างและกฎเกณฑ์ของสังคมไทย สถาบัน หรือระบบต่างๆ ของสังคม และเน้นการศึกษาสังคมไทยด้วยข้อมูล

Studies มหาวิทยาลัยแคลิฟอร์เนีย ณ เมืองเบอร์กลีย์ และต่อมาก็ได้มีการก่อตั้งศูนย์เอเชียอาคเนย์ศึกษาในมหาวิทยาลัยต่างๆ อีก 7 แห่ง โดยมีนักวิชาการด้านไทยศึกษารวมอยู่ด้วย ได้แก่ ศูนย์ที่มหาวิทยาลัยแคลิฟอร์เนีย ลอสแอนเจลิส ศูนย์ที่มหาวิทยาลัยโอไฮโอ ศูนย์ที่มหาวิทยาลัยแดนฟอร์ด ศูนย์ที่มหาวิทยาลัยฮาวาย ศูนย์ที่มหาวิทยาลัยวอชิงตัน ศูนย์ที่มหาวิทยาลัยมิชิแกน และศูนย์ที่มหาวิทยาลัยอินเดียนา

ไทยศึกษาในอเมริกาขยายตัวมากที่สุดในทศวรรษที่ 60 เนื่องจากการพัฒนาความสัมพันธ์ระหว่างสหรัฐซึ่งต้องการขยายอิทธิพลปกป้องผลประโยชน์ และสกัดกั้นลัทธิคอมมิวนิสต์ในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ กับไทยภายใต้รัฐบาลของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ซึ่งต้องการพัฒนาประเทศให้เข้าสู่ระบบทุนนิยม แต่มาในทศวรรษที่ 70 ก็เริ่มมีนักวิจัยจากยุโรปและออสเตรเลีย เข้ามาศึกษาภาคสนามในประเทศไทย ทำให้ประเด็นและแนวทางในการศึกษาเปลี่ยนไป รวมทั้งการวิจัยไทยศึกษาในสหรัฐก็เริ่มกระจายไปยังมหาวิทยาลัยที่ไม่มีศูนย์การศึกษา โดยศูนย์เอเชียอาคเนย์ต่างๆ จะเริ่มลดบทบาทลง เนื่องจากขาดทุนสนับสนุนจากรัฐบาล ที่เปลี่ยนความสนใจออกไปจากประเทศไทย ซึ่งต่อมาในปลายทศวรรษที่ 80 ก็ได้เกิดการพยายามรวมตัวกันระหว่างสถาบันเพื่อแลกเปลี่ยนความรู้ แต่ก็มีได้มีแนวคิดที่ชัดเจนเป็นกระแสหลักดังเช่นในทศวรรษที่ 60 อีก

ในช่วงก่อนทศวรรษที่ 80 การวิจัยไทยศึกษาในสหรัฐมีแนวคิดและวิธีวิทยาที่สรุปได้ 3 แนวทางคือ

1. แนวการศึกษาแบบลักษณะสังคมโครงสร้างหลวม

เป็นการศึกษาตามแนวคิดมานุษยวิทยาวัฒนธรรมกระแสหลักของสหรัฐ ซึ่งใช้แนวการศึกษาแบบประวัติศาสตร์กรณี (Historical Particularism) กับแนวคิดด้านวัฒนธรรมและบุคลิกภาพ (Culture and Personality) การศึกษาตามแนวคิดนี้เริ่มขึ้นในโครงการศึกษานูบ้านบางชั้น ปี ค.ศ.1947 ของมหาวิทยาลัยคอร์เนล โดยมีวิธีวิทยาในการศึกษา คือ

- ถือว่าปัจเจกบุคคลเป็นหน่วยพื้นฐานในการวิเคราะห์ กล่าวคือ นักวิชาการกลุ่มนี้มองว่าสังคมไทยมีความคิดแบบปัจเจกชนนิยม คือยอมรับในตัวบุคคลมากกว่าสถานภาพทางสังคมของบุคคลนั้น และสังคมไทยไม่มีชนชั้นและความขัดแย้งระหว่างชนชั้น เพราะการยอมรับในอำนาจของบุคคล รวมทั้งการอธิบายพฤติกรรมแบบปัจเจกของคนไทยว่าถูกกำหนดจากความเชื่อในพุทธศาสนา ซึ่งอานันท์ (2537)เห็นว่าเป็นการวิเคราะห์ที่ไม่คำนึงถึงบริบททางสังคม ที่ขณะนั้นประเทศไทยกำลังเปลี่ยนแปลงเข้าสู่ระบบทุนนิยม ซึ่งเน้นความสัมพันธ์แบบปัจเจก และในแง่

ทางประวัติศาสตร์ (ชยันต์ 2524 อ่างใน อานันท์ 2537) ประเด็นที่ศึกษามักจะเป็นเรื่องการจัดจำแนก
 ชนชั้นทางสังคม และการรวมกลุ่มของชาวบ้านในลักษณะต่างๆ อย่างไรก็ตาม อานันท์มีความ
 เห็นว่าการศึกษาในแนวนี้สามารถให้ภาพความหลากหลายของชนชั้นทางสังคม แต่มิได้วิเคราะห์
 ลักษณะการก่อตัวของชนชั้นด้วย ทำให้ไม่เข้าใจปัญหาความขัดแย้งระหว่างกลุ่มต่างๆ นอกจากนี้
 การศึกษาแบบโครงสร้างหน้าที่เพียงอย่างเดียวทำให้เห็นภาพสังคมไทยที่หยุดนิ่งไม่มีการ
 เปลี่ยนแปลงเพราะเป็นการบรรยายเหตุการณ์ ณ จุดเวลาหนึ่งๆ ทำให้เป็นการเสนอข้อมูลเชิง
 พรรณามากกว่าการวิเคราะห์ ดังนั้นจึงควรใช้วิธีวิเคราะห์เชิงประวัติศาสตร์ช่วย ซึ่งจะให้เห็น
 ศักยภาพการเปลี่ยนแปลงของสังคม

3. แนวการศึกษาทฤษฎีการพัฒนาสังคมให้ทันสมัย

เป็นแนวการศึกษาที่มีแนวคิดพื้นฐานในทฤษฎีของ Max Weber ซึ่งแบ่งสังคม
 ออกเป็น สังคมประเพณี และสังคมแบบทันสมัย ลักษณะสำคัญของแนวคิดนี้ คือการมีภาพของ
 ความจริงที่เป็นสากลอยู่แล้ว และพยายามนำข้อมูลจากกรณีศึกษามาสนับสนุน ดังนั้น ผลการ
 ศึกษาสังคมไทยในแนวนี้จึงเป็นการอธิบายที่อิงทฤษฎีโดยปราศจากพื้นฐานความเป็นจริงของ
 สังคม ข้อเสนอของแนวคิดนี้ คือการพัฒนาประเทศด้วยการเพิ่มประสิทธิภาพของระบบราชการ
 ไทย ปรับปรุงระบบประชาธิปไตยแบบเลือกตั้ง และสนับสนุนการรวมศูนย์อำนาจการปกครอง เพื่อ
 ส่งเสริมการขยายตัวของระบบทุนนิยม แนวการศึกษานี้มีวิธีวิทยาที่สำคัญคือ

- พัฒนารอบความคิดในการศึกษาจากตัวแบบความคิดที่เป็นอุดมคติ (ideal type) ของ Weber เนื่องจากสนใจศึกษาลักษณะที่เป็นสากล

- มีความสนใจศึกษาเชิงเปรียบเทียบมากกว่าแนวการศึกษาสองแบบแรก

- มีความสนใจวิเคราะห์เชิงระบบแบบแยกส่วน เพื่อหาความสัมพันธ์เชิงหน้าที่ที่
 รักษาดุลยภาพของทั้งระบบ ทำให้มองข้ามความขัดแย้งภายในระบบนั่นเอง

การเปลี่ยนแปลงแนวการศึกษาหลังปี ค.ศ.1975 มีลักษณะที่สำคัญดังนี้

1. อิทธิพลของแนวคิด Neo-Marxist เข้ามามีบทบาทในการศึกษา ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงกระบวนทัศน์การศึกษาหลายประการ เช่น เริ่มเน้นประเด็นความขัดแย้งในสังคมมากขึ้น การก่อตัวของชนชั้นในสังคม ฯลฯ¹

2. ให้ความสนใจต่อมุมมอง วิถีคิด และวาทกรรมของชาวบ้านมากขึ้น ทำให้เลือกศึกษากฎมีปัญญาในด้านต่างๆ²

3. เน้นความสำคัญในความหลากหลายและซับซ้อนของวัฒนธรรมท้องถิ่น ชนชาติพันธุ์ และกลุ่มชนชั้น ทำให้มีงานที่ศึกษาด้านนี้เพิ่มขึ้น³

4. เริ่มมีความสนใจประเด็นบทบาทชายหญิงในสังคม⁴

อานันท์ได้สรุปว่าไทยศึกษาในอเมริกาและไทยแตกต่างกันในประเด็นและเป้าหมายในการศึกษา ซึ่งนักวิชาการไทยจะสนใจประเด็นความหลากหลายของท้องถิ่นและพัฒนาการของสังคม จึงเน้นวิธีการทางประวัติศาสตร์ ในขณะที่นักวิชาการอเมริกันจะสนใจด้านทฤษฎีทางสังคมศาสตร์ที่ใช้ศึกษา อย่างไรก็ตาม ไทยศึกษาในอเมริกาก็มีอิทธิพลต่อการศึกษาในประเทศไทย รวมทั้งบทบาทในการสร้างองค์ความรู้เกี่ยวกับสังคมไทย แม้ว่าในบางส่วนจะขัดแย้งกับสภาพความเป็นจริงก็ตาม อานันท์มีความเห็นว่าไทยศึกษาแบบอเมริกันอาจเป็นประโยชน์แก่ไทยในแง่วิธีวิทยา ด้วยการเสนอให้ใช้วิธีการแบบสหสาขาวิชาในการวิเคราะห์ประเด็นปัญหา รวมทั้งวิธีการศึกษาข้อมูลจากเอกสารในภาษาท้องถิ่น และเน้นการวิจัยระดับหมู่บ้านเป็นหน่วยพื้นฐานของสังคม โดยวิธีวิทยาเหล่านี้ได้ถูกนำมาใช้เป็นแนวทางในการวิจัยในประเทศไทยต่อมา อย่างไรก็ตาม งานไทยศึกษาในอเมริกายังมีคุณภาพไม่ดีเท่าที่ควร เนื่องจากเป็นการมองด้วยระบบคุณค่าของอเมริกัน ทำให้เกิดการอธิบายที่ขัดแย้ง และบิดเบือนความเป็นจริงของสังคมไทย

1 ดังตัวอย่างในงานของ Christensen. 1993. Coalition and Collective Choice : The Politics of Institutional Change in Thai Agriculture. และ Ockey. 1992. Business Leaders, Gangster, and the Middleclass : Societal Groups and Civilian Rule in Thailand.

2 เช่นงานของ Darlington. 1990. Buddhism, Morality and Change: The Local Response to Development in Northern Thailand.

3 เช่น Eberhardt. 1984. Knowledge, Belief, and Reasoning : Moral Development and Culture Acquisition in a Shan Village of Northwest Thailand.

4 เช่น Eberhardt. 1988. Gender, Power, and the Construction of the Moral Order : Studies from the Thai Periphery.

นอกจากนี้ ข้อบกพร่องในการศึกษาอีกประการ ก็คือ การไม่ให้ความสนใจกับประเด็นปัญหาที่ศึกษาตามบริบททางสังคม และไม่ใช้ทฤษฎีที่ศึกษานบนพื้นฐานของข้อมูลจริง

2.2.2.1.2 The West and Thai Studies (Renard 1987)

ศึกษางานวิจัยไทยศึกษาที่ทำในมุมมองและวิธีการศึกษาแบบตะวันตก ซึ่ง Renard ได้จำกัดขอบเขตการศึกษาไว้ด้วยคำสำคัญที่เกี่ยวข้องสองคำ คือ "Tai" และ "Thai" โดยระบุว่า "Tai" เป็นคำที่มีความหมายที่เป็นการรวมกลุ่มทางวัฒนธรรม ซึ่งหมายถึงการมีภาษาและชาติพันธุ์ร่วมกัน มิใช่หมายถึงการเป็นชนชาติของประเทศใดๆ คน "Tai" ในปัจจุบันมีถิ่นฐานอยู่ในพม่า ลาว ไทย เวียดนาม และจีน ส่วนคำว่า "Thai" เป็นคำที่หมายถึงความเป็นชนชาติของประเทศไทย ซึ่งเดิมคือประเทศสยาม

Renard กล่าวถึงงานวิจัยของชาวตะวันตกที่ศึกษาไทยในฐานะประเทศไทยว่า เริ่มมีขึ้นในสมัยรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม เนื่องจากเป็นสมัยที่มีกระแสความคิดชาตินิยมในประเทศไทย ซึ่งได้รับอิทธิพลจากแนวคิดแบบ Romantic Nationalism ของยุโรปในคริสต์ศตวรรษที่ 19 ทำให้ชาวตะวันตกเริ่มรู้จักคำ "Thai" (ไทย) ในความหมายที่เป็นชาติไทย และเริ่มงานไทยศึกษาในฐานะการศึกษาชาติไทยมานับแต่นั้น

Renard กล่าวว่างานไทยศึกษาที่ทำในช่วงนี้ ตามวิธีการแบบตะวันตก มีทั้งประโยชน์และข้อบกพร่องในแง่ของวิธีการ ในส่วนที่เป็นประโยชน์ ก็คือการสะท้อนภาพของสังคมไทยดังที่เป็นอยู่ คือ มีทั้งลักษณะความเป็นตะวันตก และลักษณะเฉพาะบางประการที่ไม่สามารถเข้าใจได้ด้วยมุมมองของชาวตะวันตก ซึ่งลักษณะเฉพาะทางวัฒนธรรมของไทยดังกล่าว ก็คือสิ่งที่ Renard กล่าวว่าไม่สามารถศึกษาได้ด้วยวิธีการที่เป็น "Conventional Western Approach" เพราะจะให้ผลการศึกษาที่ไม่ตรงกับความเป็นจริงของสังคมไทย

ประเด็นที่ Renard เห็นว่าเป็นปัญหาในการศึกษาด้วยวิธีการแบบตะวันตก ประการแรกก็คือการศึกษาโครงสร้างสังคมไทย ที่นักวิจัยตะวันตกมักจะสรุปว่าสังคมไทยเป็นสังคมที่มีโครงสร้างหลวม (loose structure) โดยเริ่มจากงานของ John Embree (1950) นักมานุษยวิทยาชาวอเมริกันที่กล่าวว่าไทยจะมีลักษณะเฉพาะที่เน้นปัจเจกบุคคลสูง และไม่เน้นความสำคัญของความสัมพันธ์ในสังคม (Embree 1950: 7-9, อ้างถึงใน Renard 1987) ซึ่งก่อให้เกิดการศึกษาในประเด็นโครงสร้างหลวมของสังคมไทยอีกหลายชิ้นต่อมา

ประเด็นดังกล่าวมีทั้งผู้ที่สนับสนุนและคัดค้านแนวคิด Renard มีความเห็นต่อการตัดสินใจประเด็นนี้ว่า อุปสรรคสำคัญในการตีความผลการศึกษา ก็คือการใช้โมเดลและการ

พยายามอธิบายด้วยคำนิยามตามแบบตะวันตก (western concepts and definitions) ซึ่งไม่เพียงพอต่อการอธิบายปรากฏการณ์ทางสังคมที่เกิดขึ้น เนื่องจากวิธีการแบบตะวันตกเน้นวิธีคิดเชิงตรรกะ (logical reasoning) และมีวิธีการศึกษาที่เป็นวิทยาศาสตร์ ซึ่งจะศึกษาปัญหาด้วยวิธีการคุมตัวแปร ซึ่งจะเหมาะกับสังคมที่มีโครงสร้างชัดเจนแน่นอน (stable system) มิใช่กรณีของสังคมไทยที่มีโครงสร้างแตกต่างจากสังคมตะวันตก ซึ่งจำเป็นต้องใช้วิธีการศึกษา (methodology) ในอีกรูปแบบหนึ่ง

ประเด็นที่สอง ได้แก่การศึกษาโลกทัศน์เรื่องเกณฑ์ของคนไทย โดยศึกษากรณีการแบ่งเขตพื้นที่ ซึ่ง Renard มีความเห็นว่าเป็นปัญหาในการตีความด้วยมุมมองวิธีคิดแบบตะวันตก เนื่องจากคนไทยจะมีวิธีคิดในเรื่องนี้ที่เป็นอัตวิสัย (subjective) ซึ่งขัดต่อวิธีการมองแบบตะวันตกที่เป็นวัตถุวิสัย (objective) การศึกษาในเรื่องนี้มีทั้งผู้ที่สรุปว่าคนไทยมีโลกทัศน์และวิธีคิดที่ไม่เป็นระบบแน่นอนในการแบ่งเขตพื้นที่ และผู้ที่เชื่อว่าคนไทยมีวิธีคิดที่เป็นระบบ แต่มีไ้ระบบการรับรู้ในลักษณะเดียวกับชาวตะวันตก ด้วยเหตุนี้ Renard จึงมีความเห็นว่าการศึกษาโลกทัศน์ของคนไทยด้วยวิธีคิดแบบตะวันตก จะไม่เหมาะสม เนื่องจากความแตกต่างทางวัฒนธรรม

นอกจากปัญหาการตีความประเด็นที่ศึกษาแล้ว Renard ยังชี้ให้เห็นปัญหาในด้านวิธีวิทยา ได้แก่วิธีการแบ่งหน่วยในการศึกษา ซึ่งต้องมีการคิดวิธีการใหม่ๆ ขึ้นมาใช้ เพื่อให้เหมาะสมกับลักษณะเฉพาะของพื้นที่ และระบบการจัดการปกครอง ที่มีการแบ่งเขตปกครองในขนาดเล็กมาก และปกครองตัวเอง โดยไม่เน้นการแบ่งเป็นชนชาติ ทำให้เกณฑ์การแบ่งหน่วยในการศึกษาแบบตะวันตกไม่เหมาะสมในกรณีเช่นนี้

ดังนั้น ในความเห็นของ Renard อุปสรรคสำคัญในการศึกษาลักษณะความเป็นไทย ของนักวิจัยชาวตะวันตกจึงอยู่ที่ความต่างในเรื่องโลกทัศน์และวัฒนธรรมระหว่างตัวผู้ศึกษา และผู้ที่ถูกศึกษานั้นเอง

Renard ได้เสนอว่าในการศึกษาสังคมไทย ผู้ศึกษาที่ใช้วิธีการศึกษาแบบตะวันตกควรทำความเข้าใจกับวัฒนธรรมความเป็นจริงของสังคมไทยก่อนในขั้นแรก จากนั้นจึงทำการศึกษานบนพื้นฐานความเข้าใจนั้น โดยอาจศึกษาประวัติศาสตร์ไทย และกระแสความคิดต่างๆ ในสังคมไทยประกอบ เพื่อให้ได้ภาพที่ตรงกับความเป็นจริงของสังคมไทย

ในการออกแบบงานวิจัย ไม่ควรใช้กรอบความคิดแบบการศึกษาเรื่องที่เป็นตะวันตก ทั้งในด้านการวางสมมติฐาน และวัตถุประสงค์ เนื่องจากอาจไม่ตรงกับสภาพความเป็นจริงของสังคมไทย ที่มีโครงสร้างต่างจากตะวันตก การใช้วิธีการแบบตะวันตกเพื่อศึกษาสังคมไทย บน

พื้นฐานความเข้าใจลักษณะที่แท้จริงของไถยนั้น จำเป็นต้องมีวิธีการศึกษาในรูปแบบใหม่ที่เหมาะสม โดย Renard ได้เสนอวิธี "Rapid Rural Appraisal" (RRA) ซึ่งเป็นวิธีการที่ออกแบบขึ้นเพื่อขจัดปัญหาที่เกิดจากการนำแนวคิดแบบงานวิจัยตะวันตก (Conventional Western Approach) มาใช้กับการศึกษาลักษณะที่ไม่เป็นตะวันตก สำหรับกรณีการศึกษาประเทศไทย ได้มีการนำวิธี "RRA" มาใช้ในการศึกษาด้านสังคมศาสตร์ที่มหาวิทยาลัยขอนแก่น การศึกษาดังกล่าวได้แสดงให้เห็นถึงลักษณะที่สำคัญของวิธีการนี้ 4 ประการคือ

1. ประเด็นคำถาม(questions) และสมมติฐาน(hypotheses) สามารถปรับเปลี่ยนแก้ไขได้ตามความเหมาะสม ในระหว่างที่ดำเนินการศึกษา
2. สามารถศึกษาในจุดเดียวซ้ำบ่อยครั้งได้
3. ข้อมูลใหม่ที่สำคัญอาจเกิดขึ้นใหม่ได้เสมอ โดยไม่จำเป็นต้องมาจากประเด็นคำถามที่กำหนดไว้ ตั้งแต่เริ่มทำการวิจัย
4. ข้อมูลใหม่ดังกล่าวในข้อ 3 ส่วนใหญ่จะมาจากคำให้การหรือการบอกเล่าของคนพื้นเมืองในท้องถิ่นนั้น

วัตถุประสงค์ของวิธีการ RRA คือ เพื่อช่วยให้ผู้ศึกษาจากสังคมตะวันตกได้เข้าใจในลักษณะที่แตกต่างทางวัฒนธรรมที่ได้พบในสิ่งที่ศึกษา และสามารถทำการศึกษานบนพื้นฐานความเข้าใจในสภาพความเป็นจริงนั้นได้ ดังนั้นวิธีการ RRA จึงสามารถดัดแปลงให้เข้ากับท้องถิ่นแต่ละแห่งที่ทำการศึกษาได้ ซึ่งจะช่วยให้ผู้ศึกษาที่ใช้วิธีการแบบตะวันตกสามารถเข้าถึงลักษณะที่แท้จริงของสิ่งที่ศึกษา และเข้าใจได้ถึงกระบวนการทัศนทางความคิดที่แตกต่างซึ่งมีอยู่ในที่นั้น

งานของอานันท์ (2537) และ Renard (1987) จะเน้นการศึกษาโดยนักวิจัยชาวตะวันตก ซึ่งส่วนใหญ่เป็นชาวอเมริกัน โดยทั้งสองงานได้ชี้ให้เห็นลักษณะของงานที่ทำโดยนักวิจัยชาวตะวันตก ว่ามียังมีข้อบกพร่องในแง่ของแนวคิดพื้นฐานที่ใช้กำหนดวิธีการศึกษา รวมทั้งปัญหาที่นักวิจัยตะวันตกมักไม่มีความเข้าใจที่ถูกต้องเกี่ยวกับความเป็นจริงของสังคมไทย แต่อย่างไรก็ตาม ก็จะได้เห็นได้ในขณะเดียวกัน ว่านักวิจัยชาวตะวันตกให้ความสนใจกับการพัฒนาแนวทางและวิธีการศึกษาเพื่อให้เหมาะสมกับสิ่งที่ศึกษา โดยบางครั้ง ก็ได้พยายามทำการศึกษซ้ำเพื่อพิสูจน์และค้นหาวิธีการใหม่ที่อาจดีกว่ามาเสนอแนะ ดังเช่นที่ Renard ซึ่งหลังจากได้ศึกษางานวิจัยที่สำรวจแล้ว ก็ได้พยายามเสนอแนะข้อคิดเห็นและวิธีการที่คาดว่าจะช่วยปรับปรุงคุณภาพของงานวิจัยให้ดียิ่งขึ้นต่อไป

2.2.2.2 ไทยศึกษาโดยนักวิจัยชาวตะวันตก

นอกจากในประเทศสหรัฐอเมริกาแล้ว ในเอเชียก็มีการทำวิจัยไทยศึกษาอยู่บ้าง เช่นกัน โดยจะอยู่กับสำนักศึกษาที่มีอยู่ในมหาวิทยาลัย หรือสถาบันวิจัยในประเทศนั้น จากการสำรวจงานที่รวบรวมรายละเอียดของการวิจัยด้านนี้โดยชาวต่างประเทศ พบว่ามีการสำรวจสถานการณ์ของการทำวิจัยในประเทศญี่ปุ่น สิงคโปร์ อินโดนีเซีย และฟิลิปปินส์ ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

ในประเทศญี่ปุ่น จากบทความเรื่อง "ไทยศึกษาในประเทศญี่ปุ่น" ของโยชิโกวาทะ โทชิฮารุ กล่าวถึงสถานการณ์ของไทยศึกษาในญี่ปุ่นไว้ว่า เริ่มเป็นที่นิยมในรูปของงานวิชาการมาตั้งแต่ทศวรรษที่ 60 แต่เดิมก่อนหน้านั้น เป็นการศึกษาในระดับผิวเผินเนื่องจากความจำเป็นในช่วงสงครามมหาเอเชียบูรพา ซึ่งรัฐบาลญี่ปุ่นต้องการเรียนรู้เกี่ยวกับประเทศไทย เพื่อประโยชน์ในการที่กองทัพญี่ปุ่นจะใช้เส้นทางผ่านประเทศไทยไปยังพม่าและมลายู โดยการศึกษาในช่วงนั้นจะอาศัยการแปลข้อมูลต่างๆ จากหนังสือภาษาอังกฤษ ทำให้ยังขาดความลึกซึ้งในการค้นคว้าข้อเท็จจริงอยู่มาก เพราะการศึกษาของชาวอเมริกันในเอกสารต้นฉบับยังไม่ละเอียดเท่าที่ควร

ต่อมา ก็เริ่มมีนักวิชาการชาวญี่ปุ่นเรียนภาษาไทย ทำให้ไทยศึกษาในญี่ปุ่นเริ่มมีความก้าวหน้าขึ้น และมีการเรียนการสอนภาษาไทยในระดับอุดมศึกษา ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงความสนใจของชาวญี่ปุ่นที่มีต่อประเทศไทยในลักษณะหนึ่ง

ปัญหาที่สำคัญของไทยศึกษาในญี่ปุ่นอยู่ที่ความยากของภาษาไทย ซึ่งนักวิจัยจำเป็นต้องเรียนรู้เพื่อนำมาใช้ในการค้นคว้าข้อมูลจากเอกสาร ทำให้สถานการณ์ของไทยศึกษาในญี่ปุ่น มีสัดส่วนผู้ที่นิยมศึกษาค่อนข้างน้อยกว่าการศึกษาชาติเอเชียอื่นๆ ที่มีภาษาง่ายต่อการเรียนสำหรับชาวญี่ปุ่นมากกว่า เช่น อินโดนีเซียศึกษา ปัจจุบันมีนักวิชาการญี่ปุ่นที่ทำงานด้านไทยศึกษาอยู่ประมาณ 30 คน แต่ผลงานก็มักจะเป็นภาษาญี่ปุ่น ทำให้การเข้าถึงงานเหล่านี้สำหรับนักวิชาการต่างชาติเป็นไปได้ยาก และไม่อาจทราบเกี่ยวกับความคืบหน้าของไทยศึกษาในญี่ปุ่นได้มากนัก

ในแง่ของการค้นคว้าข้อมูลเพื่อศึกษา วิธีการที่นักวิชาการญี่ปุ่นใช้จะมีอยู่ 2 ลักษณะ คือ การค้นจากเอกสารภาษาไทยและภาษาอังกฤษ สำหรับผู้ที่รู้ภาษาไทย และสำหรับผู้ที่ไม่รู้ภาษาไทย ก็จะใช้ค้นจากเอกสารภาษาอังกฤษ ทำให้งานที่ใช้ข้อมูลจากเอกสารภาษาอังกฤษเหล่านี้ มีลักษณะที่เลียนแบบการศึกษาในเอกสารต้นฉบับของชาวตะวันตก รวมทั้งการวิเคราะห์ก็ยังไม่ละเอียดเท่าที่ควร เพราะขาดการค้นคว้าข้อมูลจากเอกสารไทยโดยตรง

ไทยศึกษาในญี่ปุ่นจะสังกัดกับสถาบันการศึกษาระดับอุดมศึกษา และสถาบันวิจัยเฉพาะด้านต่างๆ ที่ศึกษาในรูปของกลุ่มประเทศ เช่น สถาบันวิจัยวัฒนธรรมตะวันออก (Institute of Oriental Culture) โดยไม่มีสถาบันที่ศึกษาเฉพาะไทยศึกษาโดยตรง การศึกษาส่วนใหญ่มักเป็นในด้านสังคมไทย และการเมืองไทย ซึ่งโยชิโกวาทะ โทชิฮารุ กล่าวว่า ส่วนหนึ่งเนื่องมาจากอิทธิพลของงานของนักวิจัยอเมริกันในด้านนี้ และอีกส่วนอาจเนื่องมาจากความสนใจในสังคมที่แตกต่างจากสังคมญี่ปุ่น ประกอบกับความสะดวกในการศึกษาด้านสังคม ที่ไม่ต้องอาศัยการเก็บข้อมูลจากการศึกษาเอกสารเก่าเป็นจำนวนมาก และต้องมีพื้นฐานความรู้ที่ลึกซึ้งมาก่อนที่จะทำการศึกษา

สำหรับกรณีของประเทศสิงคโปร์ จากการรวบรวมโดย Ananda Rajah (1987) ซึ่งสำรวจเฉพาะเชิงปริมาณ กล่าวถึงการวิจัยไทยศึกษาว่าจะอยู่ภายใต้ความรับผิดชอบของหน่วยงาน 2 แห่ง ได้แก่ National University of Singapore (ชื่อเดิม คือ University of Singapore) และ Institute of Southeast Asian Studies (ISEAS) ซึ่งก่อตั้งในปีค.ศ.1968 โดยในมหาวิทยาลัย จะมีงานวิจัยในรูปของ academic exercise โดยนักศึกษาชาวสิงคโปร์ และวิทยานิพนธ์ปริญญาโท ซึ่งส่วนใหญ่เป็นงานของนักศึกษาไทย นอกจากนี้ก็มีงานของนักวิจัยชาวสิงคโปร์ในมหาวิทยาลัย แต่ปัญหาของผู้ศึกษาชาวสิงคโปร์ก็คือการไม่รู้ภาษาไทย และมักจะได้ไม่ได้เดินทางมาทำการศึกษภาคสนาม (field work) ในประเทศไทยเอง ทำให้การศึกษาต้องอาศัยข้อมูลจากเอกสารชั้นรอง (secondary sources) ที่เป็นภาษาอังกฤษ และสำหรับการวิจัยที่ ISEAS เนื่องจากนักวิจัยชาวสิงคโปร์และชาติอื่นๆ ไม่มีความชำนาญในเรื่องเกี่ยวกับประเทศไทย งานวิจัยไทยศึกษาที่แห่งนี้จึงมักเป็นการศึกษาโดยนักวิจัยชาวไทยที่ได้รับทุนวิจัยจากแหล่งต่างๆ

งานไทยศึกษาในประเทศสิงคโปร์เริ่มเปลี่ยนรูปแบบวิธีการ เมื่อสิงคโปร์เริ่มโครงการส่งนักศึกษาที่จบการศึกษาไปศึกษาต่อระดับปริญญาเอกเพื่อสร้างผู้เชี่ยวชาญเฉพาะสาขาวิชา ซึ่งก็มีผู้ศึกษาเกี่ยวกับประเทศไทย 4 คน และเริ่มมีการเรียนภาษาไทยเพื่อศึกษาจากเอกสารไทย รวมทั้งมีการเดินทางเข้ามาทำวิจัยในประเทศไทยเป็นครั้งแรก ซึ่ง Rajah คาดว่าจากการเตรียมความพร้อมด้วยการส่งไปศึกษาเฉพาะสาขาวิชาแล้ว นักวิจัยชาวสิงคโปร์จะมีการทำวิจัยเกี่ยวกับประเทศไทยมากขึ้นต่อไป

สำหรับงานวิจัยเกี่ยวกับประเทศไทยของนักวิจัยชาวสิงคโปร์ที่มีอยู่นับจนถึงปี ค.ศ.1987 พบว่าส่วนใหญ่จะเป็นการศึกษาทางด้านการเมืองการปกครอง (Political Science) สังคมวิทยา (Sociology) และมานุษยวิทยา (Anthropology) ทั้งสิ้น

และสำหรับกรณีของการวิจัยในประเทศฟิลิปปินส์ ดังกล่าวถึงใน Artemio D. Palongpalong (1987) จะมีงานที่ศึกษาเกี่ยวกับประเทศไทยอยู่เพียง 12 เล่ม ในจำนวนนี้เป็นงานของคนไทย 2 เล่ม งานวิจัยทั้งหมดอยู่ในรูปของวิทยานิพนธ์ปริญญาโทและปริญญาเอก ส่วนใหญ่เป็นการศึกษาด้านการเมืองการปกครอง (Political Science) และบางชิ้นก็เป็นการศึกษาด้านเศรษฐศาสตร์ (Economics) วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี (Science and Technology) และมีงานวิจัยเกี่ยวกับคริสต์ศาสนานิกายคาทอลิกในประเทศไทยอยู่หนึ่งชิ้น สาเหตุสำคัญที่มีจำนวนงานวิจัยเกี่ยวกับประเทศไทยน้อยชิ้น เนื่องจากว่าในประเทศฟิลิปปินส์ยังไม่มี การจัดตั้งสาขาวิชาไทยศึกษา แต่จะเป็นการศึกษารายวิชาที่รวมอยู่ในสาขา Southeast Asian Studies ของ Asian Center ที่ University of the Philippines โดยให้นักศึกษาเลือกเรียนวิชาที่เป็น Country Concentration ภายในกลุ่ม นอกจากนี้ โดยสถานภาพการศึกษาด้านนี้ในฟิลิปปินส์เอง ก็ยังไม่ได้ รับการกระตุ้นความต้องการในหมู่นักศึกษาเท่าที่ควร ทำให้ไทยศึกษาในฟิลิปปินส์ยังอยู่ในระดับที่ไม่ก้าวหน้ามากนัก

สถานภาพของไทยศึกษาในประเทศอินโดนีเซีย ดังกล่าวถึงใน Mohtar Mas'oe'd 1987 ก็เช่นกัน โดย Mas'oe'd กล่าวว่าไทยศึกษาในอินโดนีเซียยังไม่เป็นที่สนใจของนักวิชาการชาวอินโดนีเซียมากเท่าที่ควร การศึกษามักจะอยู่ในรูปของการศึกษาพื้นที่ (area studies) โดยเริ่มแรกในช่วงก่อนทศวรรษที่ 1960's จะอยู่ในการศึกษากลุ่มประเทศ Third World คือ Asia และ Africa หัวข้อที่สนใจศึกษาเป็นทางด้าน Diplomatic History Foreign Policy และ Defense Studies

ต่อมาในช่วงกลางทศวรรษ จึงมีนักวิชาการชาวอินโดนีเซียที่จบการศึกษาจากสหรัฐอเมริกากลับมา ทำให้ทิศทางความสนใจในหัวข้อที่ศึกษามุ่งมาทาง Development Areas และมีผลให้การศึกษาระดับประเทศในกลุ่ม Third World ซึ่งอยู่ในกลุ่มนี้ ได้รับการพัฒนาวิธีการศึกษา มากขึ้น โดยมีการนำวิธีของ The American Social Sciences Research Council's Committee on Comparative Politics มาใช้ในการศึกษา

การศึกษาเกี่ยวกับประเทศไทยจะมีเฉพาะที่มหาวิทยาลัยสองแห่ง คือ Gadjah Mada University และ The University of Indonesia ส่วนใหญ่จะเป็นวิทยานิพนธ์ปริญญาโท โดยเริ่มจากทศวรรษที่ 1970's เป็นต้นมา หัวข้อที่ศึกษาก็เช่นเดียวกับการศึกษาพื้นที่ในระยะแรกๆ คือสนใจเฉพาะด้านการเมือง การปกครอง ในช่วงนี้มีบริบททางสังคมที่สนับสนุนให้เกิดความสนใจด้านนี้มากขึ้น ได้แก่ การก่อตั้ง ASEAN การเคลื่อนไหวเพื่อเรียกร้องประชาธิปไตยของนักศึกษาไทยในปี ค.ศ.1973 ประกอบกับการหมดอำนาจและกลับสู่อำนาจอีกครั้งของรัฐบาล

ทหารในประเทศไทย รวมทั้งสถานการณ์ในอินโดจีน ที่มีการเข้ามาของคอมมิวนิสต์ และเวียดนามเข้ารุกรานกัมพูชา Mas' oed กล่าวว่าบริบทต่างๆ ทางสถานการณ์การเมืองเหล่านี้ ทำให้งานวิจัยในอินโดนีเซียส่วนใหญ่มุ่งศึกษาที่สถานการณ์ปัจจุบันของประเทศไทย โดยการศึกษาจะใช้กรอบแนวคิดแบบตะวันตก แต่ก็มักเป็นการศึกษาในระดับผิวเผินเท่านั้น

การศึกษาตั้งแต่ทศวรรษที่ 1980's เป็นต้นมา จะได้รับอิทธิพลแนวคิดแบบ Neo-Marxist เป็นส่วนใหญ่ และกรอบความคิดในการศึกษาจะคล้ายกับงานวิจัยของนักวิชาการตะวันตก แต่หัวข้อที่ศึกษาก็ยังคงเน้นเฉพาะด้านการเมือง การปกครองเท่านั้น Mas' oed กล่าวว่ามีการศึกษาด้านสังคมวิทยาเพียงงานเดียว โดยผู้ศึกษาเป็นนักบวชนิกายคาทอลิกชาวเนเธอร์แลนด์ที่อาศัยอยู่ในอินโดนีเซีย ซึ่งศึกษาเกี่ยวกับโครงสร้างสังคมของไทยเปรียบเทียบกับสังคมชาว Mas' oed ให้ความเห็นถึงการที่มีงานด้านอื่นๆ น้อย ว่าเป็นเพราะนักวิชาการชาวอินโดนีเซียยังไม่มีควมสนใจด้านอื่นๆ มากพอเท่ากับด้านการเมือง นอกจากนี้ การศึกษาก็ไม่อาจทำในแบบ indigeneous perspective คือเก็บข้อมูลจากเอกสารไทยได้ เพราะปัญหาในเรื่องการไม่รู้ภาษาไทย ทำให้ต้องอาศัยเอกสารภาษาอังกฤษของนักวิจัยชาวตะวันตกเป็นหลัก ซึ่งมีผลให้รูปแบบงานวิจัยที่ออกมาได้รับอิทธิพลจากแนวคิดและวิธีการของนักวิจัยชาวตะวันตกที่เป็นต้นแบบอย่างเห็นได้ชัด นอกจากนี้ งานหลายชิ้นก็เป็นการศึกษาซ้ำงานเดิมของนักวิจัยตะวันตกด้วย

Mas' oed คาดว่าไทยศึกษาในอินโดนีเซียต่อไป จะยังอยู่ในแวดวงของการศึกษาด้านความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ (International Relations) และ Comparative Politics of the Third World รวมทั้งผู้สนใจด้าน ASEAN Solidarity ในรูปของการศึกษาพื้นที่ แต่อุปสรรคที่สำคัญต่อความก้าวหน้าก็คือ ปัจจัยที่สนับสนุนจากภาครัฐ ในลักษณะของการให้ทุนดังเช่นโครงการศึกษาพื้นที่ของสำนักศึกษาในมหาวิทยาลัยต่างๆ ของสหรัฐอเมริกา

นอกจากงานไทยศึกษาที่เน้นด้านสังคมดังกล่าวมาแล้วในกรณีของประเทศต่างๆ ข้างต้น ยังมีงานไทยศึกษาในอีกด้านหนึ่งที่มีการศึกษาโดยนักวิจัยชาวต่างประเทศ ได้แก่ งานไทยศึกษาในสาขาภาษาศาสตร์ ส่วนใหญ่เป็นด้านภาษาศาสตร์เชิงประวัติ (Historical Linguistics) และภาษาศาสตร์ชาติพันธุ์ (Ethnolinguistics) ซึ่งได้มีการรวบรวมบทความด้านนี้ไว้ใน Bickner, Robert J. et al. (1986) "Papers from A Conference on Thai Studies in Honor of William J. Gedney " โดยส่วนใหญ่จะเป็นการศึกษาในแง่ลักษณะพิเศษต่างๆ ที่มีในภาษาตระกูลไท (Tai Languages) เช่น เกี่ยวกับคำศัพท์ หรือ ระบบเสียงวรรณยุกต์ ซึ่งสะท้อนถึงความสัมพันธ์ทางชาติพันธุ์ของชนชาติที่พูดภาษาเหล่านี้

จากการสำรวจลักษณะของงานไทยศึกษาในประเทศต่างๆ ที่เอ่ยถึงมาแล้วข้างต้น จะสังเกตได้ประการหนึ่งว่างานส่วนใหญ่จะเป็นการศึกษาในด้านสังคมวิทยา มานุษยวิทยา และการเมืองการปกครองทั้งสิ้น นอกจากนั้นก็จะเป็งานวิจัยทางภาษาศาสตร์ซึ่งผู้ที่ศึกษาส่วนใหญ่เป็นชาวอเมริกัน เช่น William J. Gedney และ Fang Kuey Li ซึ่งเน้นการศึกษาภาษาตระกูลไท (Tai Languages) ฯลฯ นอกจากนี้ จะเห็นได้ว่าผู้ศึกษาชาวต่างประเทศมักประสบปัญหาในการทำวิจัยเมื่อเข้ามาศึกษาในประเทศไทย ทั้งในแง่ของความต่างทางวัฒนธรรม โลกทัศน์ และภาษา ดังเอ่ยถึงในงานของอานันท์ (2537) และ Renard (1987) ซึ่งนับว่าเป็นอุปสรรคสำคัญในการเข้าถึงความเป็นจริงเกี่ยวกับลักษณะไทย แต่อย่างไรก็ตาม ก็จะได้เห็นได้ในขณะเดียวกันว่างานวิจัยเหล่านี้ โดยเฉพาะงานของนักวิจัยชาวตะวันตก ได้ชี้ให้เห็นถึงแนวคิดและวิธีการศึกษาที่น่าจะเป็นประโยชน์ต่อผู้ศึกษาชาวไทย ซึ่งผู้วิจัยคาดว่าในงานไทยศึกษาด้านสื่อมวลชน ก็น่าจะชี้ให้เห็นถึงแนวคิดและวิธีการที่เป็นประโยชน์ได้เช่นเดียวกัน

งานวิจัยที่กล่าวถึงมาข้างต้นนี้ เป็นตัวอย่างที่แสดงให้เห็นถึงความสนใจของชาวต่างประเทศที่มีต่อประเทศไทย อย่างไรก็ตาม จะสังเกตได้ว่ามักจะเป็นการศึกษาในแนวสังคมวิทยา หรือทางมานุษยวิทยาทั้งสิ้น ยังไม่มีงานใดที่เป็นการศึกษาถึงความสนใจของชาวต่างประเทศที่มีต่อสื่อมวลชนของไทยในรูปของการศึกษาวิจัย ผู้วิจัยหวังว่าการสำรวจสถานภาพของการศึกษาสื่อมวลชนไทยในครั้งนี้ จะเป็นการเริ่มต้นสำหรับแนวทางในการสืบค้นต่อไป เกี่ยวกับการศึกษาของนักวิจัยต่างประเทศในด้านการสื่อสารมวลชนของไทย ซึ่งคาดว่าจะเป็ประโยชน์ได้สำหรับการค้นคว้าเกี่ยวกับงานวิจัยที่เคยมีมาของชาวต่างประเทศ เพื่อนำมาใช้เป็นแนวทางในการศึกษาในหัวข้อนั้นๆ ของผู้ศึกษาชาวไทยได้ต่อไป

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย